

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

Ба ҳуқуқи дастнавис

ТДУ.3 + 372.8
ТКБ 74.200 + 74.264.4
Т - 13

ТАБАРОВ ДИЛШОД ДАВЛАТХУҶАЕВИЧ

**ТАШАККУЛӢБИИ САЛОҲИЯТҲОИ ТАҲҚИҚОТИИ
ХОНАНДАГОНИ СИНОҲОИ ИБТИДОӢ МАВРИДИ ИСТИФОДАИ
ОЗМОИШИ ХОНАГӢ АЗ ФАНИИ ТАБИАТШИНОСӢ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълиму тарбия
(13.02.00.01 – Назария ва методикаи таълими фанҳои табиӣ
(таҳсилоти миёнаи умумӣ) (биология))

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар кафедраи методикаи таҳсилоти ибтидоии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни омода шудааст.

Рохбари илмӣ: **Алимов Сирожидин Шералиевич** – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи методикаи таълими химияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Мушовири илмӣ: **Раҷабов Тағоймурод Бобоқулович** – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи методикаи таҳсилоти ибтидоии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Муқарризони расмӣ: **Ашурова Дилором** – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи педагогика ва психологияи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода
Сайдахмадзода Дилором – номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи психология ва сотсиологияи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: Муассисаи давлатии таълими «Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав»

Ҳимояи диссертатсия санаи «20» декабри соли 2023, соати 14:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионӣ б.д.КOA-071-и назди Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни бо суроғай: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121, маҷлисгоҳи Шурои олимон баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.tgpu.tj ва дар китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни бо нишонаи 734003, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 121 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «___» _____ соли 2023 фиристода шуд.

И.в. котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои биологӣ, профессор

Сатторов Т.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Охирҳои асри XX ва ибтидои асри XXI чамбияти инсониро таҳаввулот ва афсурдаҳолии (депрессия) азиме фаро гирифт, ки он ба тезутунд шудани муносибатҳои чамбияти, хусусан мураккаб гардидани муомилот дар бозори меҳнат сабаб гардид. Тибқи маълумотҳои Созмоини миллалӣ мутаҳид шумораи аҳолии гирифтори афсурдаҳои агар соли 2000-ум 10 %-ро ташкил менамуд пас ин нишондиҳанда соли 2020 ба 30 % расидааст. Ва ин омор низ он қадар сахт набуда ҳисоби миёнаро дар бар мегирад. Масалан, ин нишондиҳанда дар ИМА 72%-ро ташкил медиҳад, ин дар ҳолат, ки сатҳи рушди иқтисодии он нисбати минтақаҳои рӯ ба инкишоф ба таври назаррас баланд аст. Вобаста ба ҳаёти синну солӣ бошад сатҳи баландтарини афсурдаҳои ва мушкилоти равонӣ дар муносибатҳои чамбияти ва меҳнати дар байни ҷавонону миёнсолон мушоҳида гардидааст. Зеро ба ин табақаи аҳоли сатҳи баландтарини фаъолияти меҳнати ва чамбияти хос мебошад.

Сабаби инро муҳаққикон дар шароити зудтағйирёбандаи вазъи чамбияти-иқтисодӣ ва муносибатҳои меҳнати, зуд мутобиқ гардида натавонистани шахсият ва ё гурӯҳҳои одамон ба ин гуна ҳолатҳои ногаҳонӣ ба амал оянда мебинанд. Табиист, ки дар чунин ҳолат фаъолияти ҷӯяндагӣ-таҳқиқотии шахсият фаъол гардида, шахсиятҳои маҳорату малақаҳои муайяни соҳавиро соҳиббуда аз ҳолати ногувор ва мушкилӣ баромада метавонанд. Ин фаъолиятҳо танҳо дар сурати доштани маҳорату малақаҳои таҳқиқотӣ самаранок гардида, ниёзҳои инсонро қонеъкунанда мегарданд, ки ташаккулёбиашон ҳанӯз аз синфҳои ибтидоӣ оғоз меёбанд. Зеро, дар ин давра рушди зеҳнии кӯдак бошиддат гузашта, намудҳои фаъолият тез-тез иваз шуда, шахсияти он босуръат ташаккул меёбад. Бинобар ин бо мақсади ташаккул ва нарм гардонидани масири инкишофи шахсияти дорой салоҳиятҳои таҳқиқотӣ ба фаъолиятҳои таълимӣ тарбиявӣ ҳамгиро намудани фаъолиятҳои мустақилонаи таълимӣ-тарбиявӣ мустақилонаи беруназсинфӣ беруназдарсӣ зарур мебошад.

Оиди ташкил ва ба танзим даровардани фаъолиятҳои мустақилонаи хонандагони хурдсол, ки ба ташаккул ва инкишофи маҳорату малақа ва салоҳиятҳои таҳқиқотии онҳо мусоидат менамоянд, дар як қатор ҳуҷҷатҳои ҳуқуқию меъёрӣ, ба монанди Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (2013), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ», Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 (аз 30-юми июни соли 2012 №334), Стандартҳои фанҳои зинаи таҳсилоти ибтидоӣ, Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Концепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, модули «Татбиқи муносибати салоҳиятноки ба таълим дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ», Барномаҳои рушди илмҳои табиатшиносӣ барои солҳои 2018-2020, Барномаи «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф барои солҳои

2020-2040», Омӯзиши системанок дар таълими табиатшиносӣ ва ғайра ишораҳо гардида бошанд ҳам, вале ин пешниҳодҳо то ҳол ба қадри зарурӣ мавриди таҳлили назариявӣ қарор нагирифтаанд.

Проблемаҳои ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол ва шароити ҳамгирии фаъолиятҳои лоихавӣ-таҳқиқотӣ дар системаи таҳсилоти ибтидоӣ, дар доираи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ» ва стандартҳои таҳсилот боқӣ монда, неруи инкишофдиҳандаи фаъолиятҳои мустақилонаи беруназдарсӣ дар раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дуруст баҳогузурӣ нашудааст. Дар таҷрибаи ташкили фаъолиятҳои беруназсинфӣ таҳқиқотии хонандагон, бо таври нокифоя омӯхта шудани масъалаи ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагон аз зинаи ибтидоии таҳсилот рӯз аз рӯз ахаммиятноктар гардида истодааст.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Таҳлили адабиётҳои психологию педагогӣ моро ба хулосае овард, ки дар самти методикаи таълим дар синфҳои ибтидоӣ проблемаи муайян кардани асосҳои назариявии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар раванди таълими табиатшиносӣ, махсусан чорабиниҳои беруназдарсӣ дар шакли озмоишҳои хонагӣ аз фанни табиатшиносӣ ба миён омадааст.

Вобаста ба ғояҳои пешниҳодшаванда мо самтҳои зерини таҳқиқотҳоро муайян намудем.

Самти аввалро таҳқиқотҳои ташкил медиҳанд, ки моҳият ва сохтори фаъолияти таҳқиқотиро бо назардошти тамоили таҳқиқотӣ ошкор мекунанд (Годовикова Д.Б., Лисина М.И., Обухов А.С., Поддяков А.Н.), қисматҳои фаъолияти таҳқиқотиро (Давидов В.В., Зимняя И.А., Казантсев Л.А., Шашенков Е.А.), аз он ҷумла, фаъолияти таълимӣ-таҳқиқотиро (Андреев В.И., Журавлев В.Д., Матюшкин А.М., Селевко Г.И.) баррасӣ намуда омили асосии инкишофи салоҳиятҳои таҳқиқотиро дар фаъолиятҳои таълимӣ хусусияти таҳқиқотидошта мебинанд (Иодко А.Г., Проказов О.Г., Семенов Н.А., Ушачев В.П.).

Самти дуюми таҳқиқотҳо ба муайян намудани хосиятҳои меъёрии маҳорату малака ва салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар хонандаи хурдсол (Бударкевич В.П., Гребенюк О.С., Кларин М.В., Кежватова Н.М., Кочановская Е.В., Лернер И.Я., Литовченко В.Н., Макотрова Г.В., Миршоев А.А., Салникова О.А., Сергеев А.Г., Фомина Ж.В.), таҳлили имкониятҳои эҷодӣ ва муайян кардани дараҷаи инкишофёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии онҳо (Алтшуллер Г.С., Асташкова В.И., Григорев Д.В., Матюшкин А.М., Неустроев Г.Н., Пидкасистий П.И., Селевко Г.К.) бахшида шуда аст.

Самти сеюми таҳқиқотҳо, ошкоркунандаи дурнамо ва муайянкунандаи захираи неруи фаъолияти беруназдарсӣ, дар ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол ба шумор рафта, ҳамчунин: қоидаҳои алоҳида, муносибатҳо, шаклҳо, методҳои ташкили корҳои беруназдарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ ва мақоми онҳоро

дар низоми кори тарбиявӣ дар муассисаи таълимӣ дида баромадаанд (Асташкова В.И., Бегимов Ҳ.Х., Голубев Л.К., Иванова Ю.И., Караковский В.А., Светловская Н.Н., Рамазонова М).

Самти чоруми таҳқиқотҳо ба муайян кардани аҳамияти фаъолиятҳои берун аз муассисаи таълимии хонандагон (Григорев Д.В., Ермишева М.Р., Молдажанова А.А., Мусс Г.Н., Степанова М.А., Содиқов А., Каримов Б.), имкониятҳои ташаккулёбии самараноки салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар зинаи ибтидоии таҳсилот бахшида шудааст (Казансева Л.А., Леонтович А.В., Савенков А.И.).

Самти панҷуми таҳқиқотҳо, фаъолиятҳои илмӣ олимони педагог ва психологи тоҷикро оид ба проблемаи салоҳият ва салоҳиятноки дар бар мегирад. Таҳқиқотҳои олимони ватанӣ дар ҷодаи ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагон, асосан дар самтҳои забоншиносӣ ва фанҳои риёзӣ табиӣ чараён гирифтааст (Алимов С.Ш., Бадалова М., Баротов К., Байзоев А., Бегимов Ҳ.Х., Бобизода Ф.М., Гулаев И.Х., Имомназаров Д., Каримзода М.Б., Лутфуллозода М., Ҷалилова М., Миршоев А.А., Мухторӣ Қ., Раҷабов Т.Б.).

Ҳамзамон ба проблемаҳои омӯзиш ва баҳогузори асосҳои назариявии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар илми педагогика, боз проблемаҳои амалии таҳқиқотӣ дар раванди омӯзиш ва коркарди роҳҳои инкишоф додани салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар рафти корҳои беруназарсия озмоишҳои хонагӣ зам мегардад.

Проблемаҳои асосии таҳсилоти ибтидоии имрӯзаро дар ҷодаи ташаккулёбӣ ва рушди салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагон **зиддиятҳои объективии зерин** ташкил медиҳанд:

- аҳамияти бузурги озмоиш дар курси ибтидоии табиатшиносӣ ва ҳолати ғайриқаноатбахши истифодаи он дар таълими табиатшиносӣ;

- то ба зинаи ибтидоии таҳсилот қадам гузоштан кӯдак як қатор донишу тасаввурот ва маҳорату малакаҳои озмоиширо дорад, вале дар синфҳои ибтидоӣ озмоиш чун амсилаи амалинамоии донишҳои андӯхташуда истифода намегардад;

- шакли таълимӣ озмоишӣ яке аз омилҳои заминавии тарбия ва ташаккулдиҳандаи маҳоратҳои таҳқиқотии кӯдак ба шумор меравад, вале амалан он дар таълими табиатшиносии зинаи ибтидоии таҳсилот ба таври кифоя истифода намегардад;

- новобаста аз раванди таълим, кӯдак фаъолиятҳои таҳқиқотиеро дар шакли бозӣ ва озмоишҳо дар хона иҷро менамояд, вале ин фаъолиятҳо мақсаднокона ба раванди таълим ҳамгиро гардонидани намешаванд.

Ҳамин тавр, проблемаи асосии таҳқиқот мушкилоти омӯхтанашудаи илмӣ-методи раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсолро дар раванди гузаронидани озмоишҳои хонагӣ аз фанҳои табиатшиносӣ дар бар мегирад.

Зарурият ва нокифояи омӯхта шудани проблемаҳои ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол дар шароити корҳои беруназарсия ва махсусан озмоиши хонагӣ моро водор намуд, ки мавзӯи

таҳқиқотро «Ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавриди ташкили озмоиши хонагӣ дар дарсҳои табиатшиносӣ» интихоб намоем.

Робитаи таҳқиқот ба барнома ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ», Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 (аз 30-юми июни соли 2012), Стандартҳои фанҳои зинаи таҳсилоти ибтидоӣ, Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Концепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва барномаҳои «Рушди илмҳои табиатшиносӣ барои солҳои 2018-2020», «Омӯзиши системанок дар таълими табиатшиносӣ» ва дар асоси иҷроиши Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 31.01.2020, №1445 дар бораи эълон намудани солҳои 2020-2040 «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар зинаи ибтидоии таҳсилот стандартҳои нав ворид гардида, ба раванди татбиқи моделҳои гуманитарии маълумотдиҳӣ, ки ба худмаълумотгирӣ (худдонияшандӯзӣ), худамалигардонӣ ва тариқи фаъолиятҳои мустақилонаи таҳқиқотӣ ба дастоварии донишҳо бартарӣ медиҳад суръат бахшад ҳам, дар адабиётҳои муосири илмӣ-педагогӣ дарки илмӣ салоҳиятҳои таҳқиқотӣ, ҳамчун натиҷаи амалишавии ҳадафҳои асосии таҳсилоти ибтидоӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мушаххас муайян нашудааст.

Дар қорҳои илмӣ Л.И. Божович, Л.С. Виготский, В.В. Давидов, М.В. Дубова, А.К. Дусавитский, А.В. Запорожетс, М.Б. Затсепин, В.Т. Кудрявтсев, Н.Г. Морозов, Г.В. Пантюхин, Н.Н. Поддяков, А.П. Усова, С. Акрамов, Б. Мачидова, Б. Каримов қайд карда шудааст, ки ҳанӯз аз синни калони томақтабӣ, фаъолиятҳои маърифатӣ - таҳқиқотӣ, хусусан, дарки бошуурона ва мақсадноки кӯдак оид ба ҷи гунагии сохти ашёҳо, маълумотҳои нав оид ба олами атроф ташаккул ёфта, тасаввуротҳои ӯ оид ба ҳодисаҳои дар ҳаёташ ба амалоянда ба як тартиби муайян медароянд.

Ҳамин тавр, инкишофи босуръати тафаккур дар кӯдак, дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ, пешгӯикунандаи ташаккулёбии муваффақонаи салоҳияти таҳқиқотии кӯдак ба ҳисоб рафта, заруриятро ба миён овардааст, ки шароити инкишоф, аломат ва ҳосиятҳои салоҳиятҳои номбаршударо дар хонандагони хурдсол муайян кунем.

Мақсади таҳқиқот – қорқарди асосноки назариявию амалии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони зинаи ибтидоии таҳсилот дар раванди таълими табиатшиносӣ ва қорҳои беруназдарсӣ, махсусан озмоиши хонагӣ аз табиатшиносӣ мебошад.

Объекти таҳқиқот – қорҳои таълимӣ-тарбиявӣ дар раванди таълими табиатшиносӣ дар синфҳои ибтидоӣ.

Предмети таҳқиқот – тарзу воситаҳои самараноки ташкили озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносӣ, ки боиси ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотӣ мегарданд.

Фарзияи таҳқиқот – роҳу усулҳои ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди ташкили озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносӣ самаранок мешаванд, агар:

- мазмун ва мундариҷаи озмоишҳои хонагӣ аз фанни табиатшиносии синфҳои ибтидоӣ муайян карда шавад;

- имкониятҳои ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотӣ мавриди ташкил ва гузаронидани озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносии синфҳои ибтидоӣ ошкор карда шавад;

- роҳу усулҳои самараноки ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотиро дар раванди ташкили озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносии синфҳои ибтидоӣ дарёфт карда шавад;

- гузаронидани коркарди методӣ оид ба бартарии усулҳои самараноки ташкилу гузаронидани озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносӣ, ки ба ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии кӯдак нигаронида шудаанд ва амалан санчида шавад.

Вобаста ба мақсад, фарзия ва объекту предмети таҳқиқот **ҳалли масъалаҳои** зерин пеш омаданд:

1) таҳлилу баррасии сарчашмаҳои педагогӣ ва психологӣ оиди муайянкунии мазмун ва мундариҷаи озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносӣ барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ;

2) муайянкунии имкониятҳои озмоиши хонагӣ аз табиатшиносӣ, ки боиси ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мешаванд;

3) муайян намудани роҳу усулҳои самараноки ташкили фаъолиятҳои беруназарсии хонандагони хурдсол аз табиатшиносӣ дар ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотӣ-озмоишии онҳо;

4) коркарди методии зина ба зина ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди фаъолиятҳои озмоишии хонагӣ;

5) тибқи озмоиши педагогӣ санҷиш ва коркарди методикаи пешниҳодгардида;

6) коркард, таҳия ва баррасии тавсияҳо барои беҳдошти ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ-озмоишии хонандагони хурдсол.

Базаи таҳқиқот – қори таҳқиқотӣ дар кафедраи методикаи таҳсилоти ибтидоии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ иҷро шудааст.

Давраҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар солҳои 2014-2021 гузаронида шуда се марҳиларо дар бар мегирад.

Дар марҳилаи аввали таҳқиқот (2014-2015) – дастрас намудан ва омӯхтани адабиётҳои психологӣ-педагогӣ доир ба мавзӯ, таҷрибаҳои омӯзиши проблемаҳои таҳқиқотии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоиро дар бар гирифт. Таҳлили адабиётҳо ва таҳқиқотҳо, ки ба мавзӯи мо наздики доштанд, имконият доданд, ки мавқеи ниҳоии мавзӯро асоснок намуда, проблема, мақсад, объект ва предмети таҳқиқотро муайян намоем. Натиҷаи ин давра

пешниходи назария, интихоби методология ва усулҳои таҳқиқот, асосноккунии барномаи он, коркарди методика ва гузаронидани озмоиш мебошад.

Дар марҳилаи дуюми таҳқиқот (2016-2020), ки озмоишӣ-таҷрибавӣ буд, - озмоиш, таҳқиқ ва санҷиши назарияи таҳқиқотро дар бар гирифта, мақсад ва мазмуни кор мушаххас, шакл ва усулҳои раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол муайян гардиданида шуда, маълумотҳои ба дастовардашуда таҳлил ва ба низом дароварда шуданд.

Дар марҳилаи сеюми таҳқиқот (2020-2021), ки аз натиҷагирӣ-хулосабарорӣ иборат буд, – мазмуни таҳқиқот ва натиҷаҳои озмоиши педагогӣ ба низом дароварда шуда, хулосабарорӣ гардида, натиҷаҳои таҳқиқот тасдиқ ва барои амалан дар фаъолиятҳои низоми таҳсилоти ибтидоӣ татбиқ намудан пешниҳод гардид.

Асосҳои назариявӣ-методологии таҳқиқотро ташкил мекунанд:

дар сатҳи фалсафӣ – тибқи назарияи диалектикий маърифат алоқаманд ва муайян кардани дараҷаи вобастагии байниҳамдигарии ҳодисаҳо; исбот ва дарки алоқамандии назария ва амалия; наздикшавии бонизом ба ҳодиса ва равандҳои омӯхташаванда (Б.Г. Ананев, Я.Ф. Аскин, В.А. Колесникова); омӯзиши ғояҳои фалсафӣ оиди неруи пешбаранда будани фаъолиятҳо дар инкишофи кӯдак ҳамчун шахсият (Г. Гегел, Р. Декарт, А.Н. Леонтев, А.И. Божович); ғояҳои фалсафии гуманистӣ (инсондӯстона) дар бораи субъекти муносибатҳо будани инсон ва шахсият, ки ба худамалинамоӣ ва худташаккулёбӣ оварда мерасонад (Н.А. Бердяев, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Ш.А. Амонашвили ва дигарон);

дар сатҳи умумиишлӣ – мавқеи муносибатҳои байниҳамдигарии фаъолиятҳои таълимӣ-тарбиявиро ҳамчун раванди мураккабе бо шакли «мақсад – восита – раванд – натиҷа» (Л.С. Виготский, А.Н. Леонтев, С.Л. Рубинштейн ва дигарон), ки муайянкунандаи механизмҳои дохилии ташаккулёбии салоҳиятҳои дар асоси озмоишҳои мустақилона ташаккулёфтаи стода мебошанд, муайян намудан; ягонагии муносибатҳо дар раванди педагогӣ (равияи илмӣ профессор В.С. Илина), ки асоси онро ғояҳои ягонагии мавҷудият ва инкишофи шахсият ташкил медиҳад; ғояҳои муносибати босалоҳият ба таълим (Ю.В. Варданян, Д. Рочерс, А.Г. Сергеев, В.В. Сериков, А.В. Хуторской ва дигарон), ки ҳамчун натиҷаи маълумотдиҳӣ мушаххасан бо мақсади дарк кардани мафҳуми салоҳияти таҳқиқотии хонандагони хурдсол истифода мебарем.

дар сатҳи мушаххасан илмӣ – таҳқиқотҳои психологӣ оиди проблемаҳои ташаккулёбии маҳорату малакаҳо ва салоҳиятҳои таҳқиқотӣ (Л.И. Божович, М.И. Лисина, А.В. Леонтович, А.С. Обухов, А.Н. Поддяков, Д. Роджерс, А.И. Савенков, А.Г. Сергеев, В.В. Сериков, А.В. Хуторской ва дигарон), ки муайянкунандаи табиати ҳосилшавии фаъолиятҳои ҷӯяндагӣ дар кӯдак мебошанд.

дар сатҳи технологӣ – асосҳои методию дидактикий истифодаи методҳои таҳқиқотӣ дар таълим (Д.Б. Богоявленский, И.Я. Лернер, М.И.

Махмутов, М.Н. Скаткин, А.И. Савенков), ки аз якдигар вобастагии методҳоро аз даркнамоӣ ва азхудкунии маълумоти тайёр то азхуднамоии методҳои дарки илмӣ, истифодаи мустақилона ва эҷодкоронаи онҳо, ки мо дар раванди коркарди усулҳои наздикшавӣ ба раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар шароити корҳои мустақилонаи беруназарсӣ истифода мебарем; концепсияи таълими инкишофдиҳанда (П.Я. Галперин, В.В. Давидов, Л.В. Занков, А.М. Матюшкин, Н.А. Менчинский, Д.Б. Элконин), ки бо ғояҳои ягонагии равандҳои инкишоф ва таълим асос ёфтааст, ки мо бо мақсади мантиқан асоснок намудани раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар раванди фаъолиятҳои беруназарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ истифода намудем.

Барои иҷрои вазифаҳои гузашташуда ва асоснокгардонии назарияи пешниҳодшуда **методҳои зерини таҳқиқотӣ** истифода гардиданд:

- дар марҳилаи назариявӣ – мавқеъ ва нуқтаи назари адабиётҳои илмӣ муайян гардида, таҷрибаи оммавии педагогӣ-психологӣ омӯзиш, таҳлил ва хулосабарорӣ гардид;

- дар марҳилаи озмоишӣ-таҷрибавӣ – амсиласозии назариявии раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар шароити фаъолиятҳои берун аз муассисаи таълимӣ ва озмоишҳои хонагӣ гузаронида шуда, озмоиши педагогӣ дар шакли пурсиши тестӣ ва ташкили озмоишҳои хонагӣ, гузориш, назарпурсӣ, суҳбат бо хонандагон ва омӯзгорон, таҳлили корҳои эҷодӣ, омӯзиши ҳуҷҷатнигории педагогӣ, мушоҳида, лоихакашӣ, бақайдгирии натиҷаҳои омӯзиш ва дараҷаи инкишофёбии хонандагони дар раванди таҳқиқот иштирокнамуда, таҳлили микдорӣ ва сифатӣ ва сабабӣ-натичавии фаъолиятҳои хонандагони синфҳои ибтидоӣ гузаронида шуд.

Барои марҳилаи натиҷагирӣ – ҷамъбасти усулҳои муқоисанамой, ҷамъбастанамоеи натиҷаҳои назариявӣ-эмпирий, усулҳои математикии коркарди натиҷаҳо ҳамчун муайянкунандаи бозғайимодии маълумотҳои дар натиҷаи озмоиш бадастомада, мурағабнамой, ба низомдарорӣ, тавсифот ва рӯнамоӣ дар шакли ҷадвалҳо пешниҳод намудани маълумотҳои натиҷаи озмоиш истифода гардиданд.

Пойгоҳи озмоиши таҳқиқот. Корҳои озмоишӣ таҳқиқотӣ дар базаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 34-и шаҳри Душанбе, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 28, 29 ва 39-и ноҳияи Варзоб, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақами 4 ва 8-уми ноҳияи Ваҳдат гузаронида шуда, ҳамагӣ ба озмоиш 620 нафар хонандагони синни 6,5 -10 - сола, 215 - нафар падару модарони онҳо ва 32 - нафар омӯзгорон ҷалб шуда буданд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот иборат аст аз:

- дар асоси таҳлилу баррасии сарчашмаҳои педагогӣю психологӣ мазмун ва мундариҷаи озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносии синфҳои ибтидоӣ аниқ ва дақиқ карда шуд;

- имкониятҳои озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносии зинаи

ибтидоии таҳсилот, ки боиси ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол мегардад, муайян гардиданд;

- роҳи усулҳои самараноки ташкили озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносӣ, ки боиси баландшавии сифати таълим мегарданд, ошкор гардид;

- роҳҳои методи пешниҳод гардида, ки ба шавқманд гардонидани хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба фанҳои табиатшиносӣ нигаронида шудаанд, амалан санҷида шуд.

Ғояҳои зерин барои химоя пешниҳод мешаванд:

Салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол, ҳамчун ҳадафи асосии таҳсилоти ибтидоии ҳамагонӣ, дар худ амалинамоии фаъолиятҳои ақлонӣ ва амалиро дар ҷодаи мустақилона ҷустани роҳи ҳалли проблемаи таҳқиқотӣ дар сатҳи барои кӯдак дастрас, бо мақсади ба даст овардани донишҳои нави субъективиро таҷассум намуда, барои ташаккулёбии фаъолиятҳои универсалии таълимӣ, чун замина хидмат менамояд.

Дар маҷмуъ, чунин салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагон пешниҳод мегардад:

- салоҳиятҳои ташкилӣ-амалӣ (банақшагирии кор, гузоштани проблема ва кашидани тарҳи ҳалли он, пешниҳоди фарзия);

- салоҳиятҳои истифодаи усулҳои умумимантиқӣ (назария ва амалия ва сабабу-натичавӣ) ва пешниҳоди тарзҳои гуногуни гузаронидани озмоиш ва гузаронидани рӯйнамоӣ (муаррифӣ);

- салоҳиятҳои ҷӯстучӯй-аҳборотӣ (интихоби мавзӯи ба шавқи фардӣ мувофиқ, мақсадгузорӣ, ҷустани методҳои таҳқиқотӣ ва роҳҳои амалинамоии онҳо, ёфтани сарчашмаи маълумот, коркарди он);

- салоҳияти қайд намудани маълумот дар шакли рамзҳо ва аломатҳои шартӣ ва кор бо муайянкунандаҳо, мафҳумҳо, истилоҳот;

- салоҳияти дарк намудан ва шарҳ дода тавонистани матни хаттӣ ва лафзӣ, бодикқат гӯш кардани баромадкунанда ва ташкил намудани баҳси илмӣ, хулосабарорӣ;

- салоҳияти ташкил карда тавонистани муҳокимаронии баҳогузорӣ ва худбаҳогузорӣ, асосноккунии баҳои гузошташуда (муайянкунии арзиш ва камбудии қори таҳқиқотии иҷрошудаи худ ва дигар таҳқиқотчӣ, маслиҳатдиҳӣ ва танқиднамоӣ).

Дар аҷаҳои ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол дар давраҳои зерин мегузаранд:

1) давраи мутобиқшавӣ (паст) - ҳосилшавии шавқи ноустувор ба фаъолиятҳои таҳқиқотӣ-таълимӣ;

2) давраи сермахсулӣ (миёна) - ҳосилшавии шавқи устувор ба фаъолиятҳои таҳқиқотӣ-таълимӣ;

3) давраи эҷодкорӣ (баланд) - ҳосил шудани маҷмуи салоҳиятҳо, ки имконияти ҷустани мустақилонаи донишҳои нав, ҳосилшавии салоҳиятҳои аслий, ташкил ва таҳияи шароити гузаронидани таҳқиқот ва озмоишро дар бар мегирад.

Нерӯи фаъолиятҳои беруназдарсӣ дар ташаккулёбии салоҳиятҳои

таҳқиқоти хонандагони хурдсол дар вазифаҳои зерини он зоҳир мешавад:

а) таълимӣ - таълими кӯдак аз рӯи барномаҳои таълимии иловагӣ, гирифтани донишҳои нави соҳавие, ки кӯдак ба онҳо шавқманд аст;

б) тарбиявӣ - азхудкунӣ ва бойгардонидани таҷрибаи иҷтимоӣ;

в) эҷодӣ - сохтани низоми ӯҳдабароёна барои амалинамоии имкониятҳои фардии эҷодии кӯдак;

г) ҷубронӣ - пурра намой ва такмилдиҳии салоҳиятҳои, ки дар фаъолиятҳои таълимии синфӣ ташаккул намеёбанд;

ғ) ҳамгироӣ - сохтани фазои ягонаи фаъолияти таълимии синфӣ бо фаъолиятҳои таълимии беруназдарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ;

д) интиқоли - имконпазирии истифодаи салоҳиятҳои азхудкардашуда дар ҳаёти воқеӣ.

Аҳамияти назариявии натиҷаҳои таҳқиқот бо он асоснок карда шудааст, ки:

- дараҷаи имкониятҳои фаъолиятҳои беруназдарсӣ ва озмоишҳои хонагии хонандагонии хурдсол дар ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотиашон, дар мутобиқат бо барномаи таҳсилоти ибтидоӣ, исбот гардид;

- барои ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқоти хонандаи хурдсол системаи қоидаҳои ташкили фаъолиятҳои беруназдарсӣ дар шакли озмоишҳои хонагӣ самаранок истифода гардид, ки кушоандаи роҳҳои коркарди самтҳои фардии маълумотгирии хонандагон дар синфҳои ибтидоӣ бо таъя ба таҷрибаи субъективии шахсии кӯдак мувофиқ доништа шуд;

- шартҳои амалинамоии нури ташаккулдиҳандаи фаъолиятҳои берун аз муассисаи таълимии хонандаи хурдсол дар шакли озмоишҳои хонагӣ дар раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотиашон баён гардид, ки давом додани таҳқиқотро барои мувофиқгардонии ин фаъолиятҳо дар сохтори таҳсилоти ибтидоӣ тақозо мекунад;

- хусусиятҳои меъёрӣ-дараҷавии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқоти хонандаи хурдсол муайян гардиданд, ки имконияти кушодани динамикаи рушди онҳоро аз пайдошавии шавқи устувор барои аз худ кардани малакаҳо ва истифодаи он малакаҳо дар ҳаёти воқеиашон, коркарди тарзҳои ташҳиси онҳо ва тарҳрезӣ намудани ташаккулёбии онҳоро медахад;

- алоқамандии фаъолиятҳои таълимии беруназсинфӣ хонандаи хурдсол дар шакли озмоишҳои таҳқиқоти мустақилона бо воситаи иҷро намудани як қатор лоиҳаҳои таҳқиқотӣ омӯхта шуд, ки нишондиҳандаи роҳҳои амалинамоии муносибати салоҳиятноки дар таълим, дар синфҳои ибтидоӣ ба шумор меравад;

- фаъолиятҳои беруназсинфӣ хонандаи хурдсол дар шакли озмоишҳои хонагӣ, ки ба ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотиашон дар зинаҳои гуногун (шавқмандӣ-тайёрӣ, фаъолиятӣ-чустучӯӣ, баҳогузорӣ натиҷагирӣ) нигаронида шуда буданд, ташкил карда шуда, мақсадҳо ва вазифаҳо мазмунан ва қомилан муайян гардонидани шуда, методҳои дар зинаҳои алоҳидаи ташаккулёбии салоҳиятҳои истифодагардида асоснок

гардонида шуда, самаранокии истифодаи нуруи фаъолиятҳои беруназдарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ дар раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол исбот гардиданд.

Натиҷаҳои таҳқиқот метавонад ҳамчун базаи назариявӣ барои муккамалнамоии фаъолиятҳои таълимӣ-таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар ҳамгирии дарс бо фаъолиятҳои беруназдарсӣ, барои дар оянда ҳал намудани мушкилоти ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол истифода гардад.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Пайгирии меъёрӣ-ташхисии раванди ташаккулёбии малакаҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол, ҳамчунин маҷмуи методҳои баҳогузори сатҳи ташаккулёбии салоҳиятҳо, ба омӯзгор имконият медиҳад, ки дараҷаи маълумоти хонандаро ташхис, коркард ва амалӣ намуда, масири рушди бонизоми кӯдакро таҳия ва амалӣ намояд.

- системаи воситаҳои ташаккулёбии малакаҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар шароити корҳои беруназдарсӣ ва махсусан, озмоишҳои хонагӣ муайян ва тасдиқ гардиданд;

- модели фаъолияти беруназдарсӣ ва мустақилонаи хонагии хонандаи хурдсол ба омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар ҷодаи ба нақшагирии барномаҳои корҳои беруназдарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ ёрии амалӣ расонида метавонад;

- барномаи курси фаъолиятҳои беруназдарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ бо мақсади ташаккул додани салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол, барои синфҳои 1-4 пешниҳод гардид.

Натиҷаҳои ба даст омадаро метавонанд омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо таври васеъ истифода намоянд ва барои ҷустани роҳҳои нави ҳалли мушкилоти педагогии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар шароити фаъолиятҳои беруназдарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ, дар фаъолиятҳои амалии таҳсилоти ибтидоии муосир асос намоянд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ: Диссертатсия дар мавзӯи «Ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавриди ташкили озмоиши хонагӣ аз ҷанни табиатшиносӣ» бо шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқарраршудаи таълифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълиму тарбия (13.02.00.01 – Назария ва методикаи таълими фанҳои табиӣ (таҳсилоти миёнаи умумӣ) (биология)) мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии унвонҷӯй. Диссертатсия натиҷаи таҳқиқоти илмии мустақилона ва эҷодкоронаи муаллиф буда, дар муддати фаъолияти амалии ӯ дар кафедраи методикаи таҳсилоти ибтидоии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ навишта шудааст. Мавзӯ, ҳадаф ва усулҳои таҳқиқотро муаллиф муайян кардааст. Тавассути таҳқиқоти мазкур дар раванди татбиқи муносибати босалоҳият ба раванди таълим, рафти ташаккулёбии

салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар зинаи ибтидоии таҳсилот мавриди омӯзиш қарор гирифтааст.

Саҳеҳияти натиҷаҳои таҳқиқот бо натиҷаҳои ниҳоеи методологии асосноки назарияи пешниҳодшуда тасдиқ гардида, бо мақсади ягонаи ҳалли проблемаи гузошташуда, гуногунрангии методҳои таҳқиқоти истифодашуда, истифодаи системаи методҳои мувофиқи таҳқиқотӣ, баҳогузориҳои самаранокии раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ, муқоисаи натиҷаҳои озмоишҳо ва гурӯҳҳои таҷрибавӣ, таҷдиди натиҷаҳо, самаранокии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқоти хонандагони хурдсолро дар шароити озмоишҳои хонагӣ исбот менамояд.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Мазмуни асосии диссертатсия дар 19 мақола, аз он ҷумла 10 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА-и Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ҷоп гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисолаи диссертатсионӣ аз мундариҷа, ду боб, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замимаҳо иборат буда дар маҷмӯъ 218 саҳифаро ташкил медиҳад.

МАЗМУНИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи рисола бо таври умумӣ тавсиф ва мубрамияти мавзӯи фаъолияти таҳқиқотӣ асоснок, ҳадаф, объект, предмет, фарзия ва вазифаҳои таҳқиқот муқаррар, наwgониҳои таҳқиқот, аҳамияти назариявӣ ва амалии он асоснок карда шуда, муқаррароти асосӣ, ки ба ҳимояи пешниҳод гардидаанд, нишон дода шудааст.

Боби якуми рисола «**Асосҳои назариявӣ-методологии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқоти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди гузаронидани озмоишҳои хонагӣ аз ҷанни табиатшиносӣ**» аз ду зербоп иборат мебошад. Дар зербопи якум «**Методикаи ташаккулдиҳии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ-озмоиши хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар рафти гузаронидани озмоишҳо дар хона аз ҷанни табиатшиносӣ**», ки ба таҳлили таърих ва масъалаҳои умумии омӯзиши соҳаи педагогика ва психология дар самти ташаккулёбии маҳорату малака ва дар маҷмӯъ салоҳиятҳои таҳқиқоти хонандагони хурдсол мавриди гузаронидани ҷорабиниҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабии мустақилона, махсусан гузаронидани озмоишҳо дар хона бахшида шудааст, қонуниятҳо ва шароити асосӣ, ҳамчунин заминаҳои ташаккулёбии салоҳиятҳо муайян гардидааст.

Таҳлили адабиётҳои психологӣ-педагогӣ нишон доданд, ки проблемаи ташаккулёбии салоҳиятҳои озмоишӣ-таҳқиқотӣ, омилҳо, шароит ва инкишофи он, дар педагогика наv набуда таърихи тӯлонӣ дошта бошад, ҳам омӯзиш ва баррасии он зарур ва айнизамонӣ буда, хусусияти иҷтимоӣ дошта, мавзӯи омӯзиш ва таҳқиқи олимони зиёди педагогика ва психология қарор гирифта будааст (С. Акрамов, П.П. Блонский, Д.Б. Богоявленская, Л.И.Божович, В.П. Вахтеров, В.В. Давидов, П.Ф. Каптерев,

А.В. Леонтович, А.Н. Леонтев, И.Я. Лернер, М.И. Лисина, М.И. Махмутов, А.С. Обухов, А.Н. Поддъяков, А.И. Савенков, М.Н. Скаткин, А. Маслоу, Торндайк).

Мо ба хулосае омадем, ки ташакулёбии маҳорату малака ва салоҳиятҳои таққотино мақсаднокона, аз синни хурди хонандагони хурдсола сар кардан лозим аст, зеро дар ин давра ба фазои зеҳнӣ-фардии шахсияти кӯдак таъсир расонидан осонтар ва самарбахш мебошад. Дар ин давра, дар хонандаи хурдсол нисбати ашӯҳо ва ҳодисаҳои омӯхташаванда шавқ ва кунҷқобии зиёд пайдо гардида, ин хислат дар фаъолиятҳои донишандӯзӣ ва кӯшишҳои мустақилона васеъ намудани ҷаҳонбинияшон таҷассум ёфта, ниёзҳои маърифатияшон ба азхудкунии донишҳо, маҳоратҳо, малакаҳои нав меафзояд.

Бояд зикр намуд, ки дуруст дарк намудан ва аз якдигар фарқ кардани мафҳумҳои «рафтори таққотино», «фаъолияти таққотино», «маҳорати таққотино», «малакаи таққотино» ва «салоҳияти таққотино» зарур аст.

Дар раванди таққотино мафҳумҳои зикргардида дар алоқамандӣ бо ҳамдигар омӯхта шуданд. Дар асоси рафтори таққотино ниёзҳои зарурӣ ба ахборот ва таассуроти нав, донишҳо, ки самараи фаъолиятҳо мебошанд, меистанд, ки Л.И. Божович онҳоро аз ниёзҳои заминавии кӯдак ҳисобидааст. В.А. Поддъяков, А.С. Обухов рафтори таққотиноро чун шакли сермаҳсули воқунишот ба ҳолатҳои номуайян номидаанд. Хусусияти эҷодии рафтори таққотино дар фаъолиятҳои таққотино равшантар аён мегардад.

Таҳлили адабиётҳои психологӣ-педагогӣ ба мо имкон доданд, ки омилҳои анғезандаи рафтори таққотиноро чунин муайян намоем:

1) навигарии объекти таққотино ва ҳолати таққотино;

2) мураккабӣ (дар вақти интиҳоби мавзӯи таққотино бояд дараҷаи мураккабии таққотино дар алоқамандӣ бо хусусиятҳои синну солӣ, физиологӣ-психологӣ кӯдак ба назар гирифта шавад, зеро мавзӯи бисёр содда шавқмандии кӯдакро кам намуда, мавзӯи бисёр мураккаб кӯдакро дилгир ва рӯҳафта менамояд).

3) номуайяни (ғайримуқаррарӣ, ғайриоддӣ);

4) зиддиятнокии ахборот (якдигарро инкор намудан ва ё ихтилоф доштани ҷузъҳои ахбор).

Ҳамин тавр рафтори таққотино чун рафтори бо фаъолиятҳои ҷӯяндагӣ асонок кардашуда ва ба омӯзиши объект ва ҳодисаҳои номуайян, навигариҳо, инкишоф ва зиддиятҳо равоонакардашуда муайян карда шуд.

Дар робита ба ин, мо бо хулосаҳои А.И. Савенков, А.Н. Поддъяков ва А.Г. Иодко така намуда фаъолияти таққотиноро чун шакли маҳсули фаъолияти маърифатӣ-эҷодӣ муайян намудем, ки дар меҳвари он дарёфти манбаъи эҷоди мушқилӣ ва роҳҳои ҳалли он истода, натиҷаи он бадастоварии донишҳои нав оиди ашӯ ва ҳодисаҳои омӯхташаванда ба шумор меравад. Ҳамчунин яке аз шаклҳои фаъолияти таққотино – фаъолияти таълимӣ-таққотино, ки маҳсус ташкилгардида, даркшаванда, чун фаъолияти эҷодии кӯдак, ба азхудкунии донишҳои субъективии нав нигаронидашуда, аз рӯи сохтораш ҳамчун таққотино илмӣ, мақсаднок, фаъол ва асоноккардашуда, ки ба ташакулёбии салоҳиятҳои таққотино

нигаронида шудааст, дида баромада шуд. Натиҷаи фаъолиятҳои таълимӣ-таҷқикотии кӯдак – ташаккулёбии далелноккунии маърифатӣ, тарзҳои нави фаъолият, салоҳиятҳои таҷқикотӣ ва инкишофи шахсияти он ба шумор меравад.

То қадри имкон мафҳуми «маҳорати таҷқикотӣ» шарҳи худро ёфт. Он ҳамчун имконияти амалинамоии фаъолиятҳои ақлонӣ ва амалӣ буда, фаъолиятҳоеро дар бар мегирад, ки иҷроиши онҳо барои хонандаи хурдсол имконпазир буда, ба мустақилона ҷустани ахборот аз тарафи кӯдак нигаронида шуда, мақсадаш бадастоварии донишҳои нав мебошад.

Дар асоси таҳлили сарчашмаҳои илмӣ-назариявӣ, меъёрҳои зерини муайяннамоӣ ва баҳогузори дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳиятҳои таҷқикотии хонандаи хурдсол муайян гардиданд:

- шавқмандии кӯдак ба фаъолиятҳои таҷқикотӣ;
- тайёр гардидани кӯдак ба татбиқӣ маҳоратҳои таҷқикотиаш;
- намоиш додани ҳолатҳои ғайристандартӣ дар раванди таҷқикот, ки асоси баҳогузори дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳиятҳои таҷқикотӣ (мутобиқшавӣ, самаранокӣ, эҷодӣ) ба шумор меравад.

Дар зербоби дуюм «Нақши озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносӣ дар ташаккулёбии салоҳиятҳои таҷқикотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ» шароити ташаккулёбӣ ва инкишофи салоҳиятҳои таҷқикотӣ, сохтори фаъолиятҳои таълимӣ-таҷқикотии мустақилона, ташкил ва гузаронидани озмоиш ва мушоҳидаҳо дар хона таҳлил ва баррасӣ гардида, аҳамияти калони озмоишҳои мустақилонаи хонагии хонандагони хурдсол муайян ва асоснок гардонидани шудаанд.

Дар натиҷаи омӯзиш маълум сохтем, ки дар адабиётҳои психологӣ-педагогӣ ташаккулёбӣ ва инкишофи маҳорату малакаҳои таълимӣ-таҷқикотии хонандагон аз мавқеҳои методологӣ-психологӣ (П.П. Блонский, В.П. Вахтеров, В.В. Давидов, Ҷ. Дюй, П.Ф. Каптерев, А. Маслоу, Е. Паркхерс, А. И. Савенков, А. Н. Поддяков, Н.Б. Шумакова, А.С. Обухов, В.И. Панов), ташкилӣ-таркибӣ (Д.Б. Богоявленская, Г.Б. Ниязова, У.Б. Жексенбаева) ва меъёрӣ-арзишӣ (А.Б. Леонтевич, В.И. Слободчиков, М.Д. Громов ва дигарон) шарҳу тавзеҳ ёфта, асоснок гардонидани шудааст.

Ҳарчанде, ки дар ҷодаи тавсиф ва шарҳи моҳияту аҳамияти фаъолиятҳои таҷқикотии хонандагон, роҳу воситаҳои ҳосилшавии маҳорату малакаҳои таҷқикотӣ дар кӯдакон корҳои зиёде ба анҷом расида бошанд ҳам, вале асосҳои назариявӣ ва коркарди методологии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҷқикотии хонандагон дар сатҳи зарурӣ баррас нагардидааст.

Муайян гардид, ки аҳамияти назариявӣ-методологии ташаккулёбӣ ва инкишофи маҳорату малакаҳои таҷқикотии хонандагони хурдсол, ки аз шароити асосии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҷқикотиашон ба шумор меравад, дар таҷқикотҳои илмӣ Л.С. Виготский, Д.Б. Элконин, В.В. Давидов бисёр равшан шарҳу тавзеҳ ёфтаанд.

Ҳамзамон мафҳуми «фаъолиятҳои берунасинфӣ» бозомӯзӣ гардид, ки яке аз ҷузъиёти он озмоиши хонагӣ ҳамчун омил асосии ташаккулдиҳандаи

маҳорату малакаҳои тақиқотӣ – заминаи асосӣ барои ташаккулёбӣ ва инкишофи салоҳиятҳои тақиқотӣ, муайян гардид. Фаъолиятҳои беруназсинфӣ кӯдак дар шакли озмоиши хонагӣ чун фаъолияти ҳамгироӣ кӯдак ва омӯзгор, ки дар рафти он кӯдак имконияти интихоби самт ва мавзӯи фаъолият ва тарзҳои нави амал намуданро пайдо намуда, тарзи пешниҳоди натиҷаҳои корро мустақилона ҳудуд интихоб ва коркард менамояд. Дар ин раванд, омӯзгор бояд массири фаъолиятҳои кӯдакро ба таҷрибаи амалии шахсиаш таъям намуда тавре равона созад, ки самарааш шахсияти баркамоли муваффақ дар шароити ҷомеаи босуръат инкишофёбанда бошад.

Принсип ва вазифаҳои фаъолиятҳои таҳқиқотии беруназсинфӣ дар шакли озмоишҳои хонагӣ таҳия гардида, вазифаҳои он барои ҳар як зинаи хонандагони хурдсоли синфҳои ибтидоӣ муайян гардид.

Муқаррароти назариявии пешниҳодгардида, дар асоси таҳлил, коркарди назариявӣ ва методии раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар рафти фаъолиятҳои беруназсинфӣ дар шакли озмоишҳои хонагӣ ҳосил гардидаанд.

Боби дуҷуми диссертатсия «**Хусусиятҳои методии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ-озмоиши хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди гузаронидани озмоишҳои хонагӣ аз фанни табиатшиносӣ**», низ аз ду зербоб иборат аст. Дар зербоби аввал, ки «Методикаи ташаккулдиҳии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ-озмоиши хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар рафти гузаронидани озмоишҳо дар хона аз фанни табиатшиносӣ» ном гирифтааст, мо роҳҳои ташкили фаъолиятҳои мустақилонаи таълимӣ дар хона гузарандаро дар шакли озмоиш ва мушоҳидаҳо амсиласозӣ намуда ташхиси дараҷаҳои ташаккулёбии салоҳиятҳоро дар самтҳои зерин муайян ва коркард намудем: ташкили-амалӣ, ҷустуҷӯӣ, ахборотӣ, ва рефлексивӣ.

Муайян карда шуд, ки корҳои мустақилонаи озмоиши хонандагони хурдсол дар хона, дар ташаккул додани шавқмандии маърифатии онҳо нисбати олами ихотанамудаашон нақши бузург бозида, иҷроиши машқҳои гуногун марҳилаи азхудкунии донишҳо ба шумор рафта, ба инкишофи тафаккур, қобилияти эҷодӣ ва ташаккули маҳорату малакаҳо оварда мерасонад.

Дар хона гузаронидани озмоиш ва мушоҳидаҳо пуррақунанда ва тақвиятбахшандаи олие барои ҳама намуди фаъолиятҳои назариявӣ ва амалии таълимӣ синфӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ бояд кори худро тавре ба нақша гиранд, ки гузаштани ҳар як мавзӯ, бояд бо омезиши корҳои назариявӣ ва амалӣ татбиқ карда шаванд. Ягон мазӯ набояд сирф аз ҷиҳати назариявӣ пешкаши хонандаи хурдсол гардонидани шавад ва ягон фаъолияти таълимӣ аз фанни табиатшиносӣ набояд бидуни фаро гирифтани назарияи илмӣ ва озмудани он анҷом дода шавад.

Танҳо дар сурати омезиши моҳиронаи назария бо фаъолияти амалӣ ва алоқаманд гардонидани фаъолиятҳои амалии кӯдак бо назарияи илмӣ натиҷаи зарурии таълимӣ тарбиявиеро, ки ҷомеаи муосир дар назди низоми таҳсилот мегузорад, иҷро намудан мумкин аст.

Шавқмандии маърифатӣ монанди шавқмандии эҷодӣ – раванди мураккаби гуногунчанбаъ буда, онҳоро аз ду нигоҳ шарҳ додан мумкин аст. Аввалан, онҳо агар ҳамчун воситаи самаранокгардонандаи таҳсил баромад кунанд, пас баъдан онҳо барангезандаҳои асосӣ ва пурқиммати раванди азхудкунии донишҳои нав мебошанд. Дар ҳар ду мавқеъ ҳам онҳо ба якдигар алоқаманд буда, ҳамчун омили асосии инкишофи ниёзҳои ботинии фардии кӯдак ба шумор мераванд.

Барангезандаи шавқи маърифатии хонандагони хурдсол, пеш аз ҳама донишҳои нави шавқовар дар бораи табиат мебошад. Аз ин рӯ, маводи мазмунан шавқовар таҳиягардида, воситаҳои хуб интихобшудаи таълимӣ, ки манбаъи донишҳои нави то ҳоло барои кӯдак номаълум ба шумор мераванд, онҳоро ба ҳайрат ва вачд оварда ба ҷустуҷӯи донишҳои нави илмӣ ва кашфиётҳо равона месозад. Дар байни хосиятҳои маърифатии кӯдак, фаъолияти ӯ, фаъолона кӯшидан ба иҷрои амалҳо ва умуман фаъолиятҳои, ки дар таҳти таъсири хосияти кунҷқобиаш амалӣ мешаванд бараъло зоҳир мешаванд.

Дар баъзе ҳолатҳо самаранокии шаклҳои таълимии амалӣ нисбати дарсҳои маъмулӣ бартарӣ пайдо мекунанд (Ба инҳо мушоҳидаи озмоиши намоиши омӯзгор, дар таҳти роҳбарии омӯзгор мустақилона гузаронидани озмоиши лабораторӣ, дар шакли озмоиш таёр кардан ва ҷавоб додани супоришҳои таълимӣ, озмоишҳо ва мушоҳидаҳои бо супориши омӯзгор дар хона гузаронандаи хонандагон, мушоҳидаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддати ҳодисаҳои табиат, мушоҳидаҳои олами ҳайвоноту растаниҳо ва ғайраҳо ба шумор мераванд).

Дар чараёни озмоиши намоиши дар синфхона гузаронидашаванда вақт дар тӯли як соати шартии дарсӣ маҳдуд буда, фаъолияти асосиро омӯзгор ва ё як –ду хонанда саросемавор иҷро менамоянд, ки ин имкон намедихад то дар хонандагон донишҳои чуқур ва тасаввуротҳои зарури ба пуррагӣ ҳосил гардад.

Натиҷаҳои таҳқиқот моро ба хулосае овард, ки қариб ҳамаи хонандагони хурдсол барои гузаронидани фаъолиятҳои озмоишӣ шавқманд буда, луқма мепартоянд ва гоҳе ошкоро таклиф менамоянд, ки донишҳои бо таври назариявӣ аз омӯзгор қабулнамудаашонро дар амал озмуда санчида бинанд.

Натиҷаи таҳҳис аз рӯи меъёрҳои зерин арзёбӣ гардиданд:

- ҳосилшавии шавқмандии кӯдак ба фаъолияти таҳқиқотӣ;
- ҳосилшавии маҳоратҳои таҳқиқотӣ ва тайёр гардидан ба истифода намудани онҳо;
- нишон додани ташаббус ва истифодаи роҳҳои гуногуни ғайримаъмулии ҳалли проблемаи гузошташуда;
- нишон додани мустақилият дар фаъолиятҳои ҷӯяндагӣ ва таҳқиқотӣ-ҷӯяндагӣ.

Зербоби дуюм «Озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносӣ ҳамчун воситаи шавқмандгардонии хонандаи хурдсол ба фанҳои табиӣ ва дар озмоиши педагогӣ санчидани самаранокии он», пурра ба таҳлил, таркиб,

муқоиса, ҷамъбаст ва хулосабароии натиҷаҳои озмоиши педагогӣ бахшида шудааст.

Дар марҳалаи аввали таҳқиқоти мо мақсади асосӣ аз он иборат буд, ки шавку хаваси хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба фаъолияти нави маърифатӣ – таҳқиқот бедор карда шавад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, мо аз экскурсияҳо, ташкили коллексияҳо ва гузаронидани бозиҳои махсус истифода бурдем. Мақсади марҳилаи дуюм фароҳам овардани шароит барои кӯдакони хурдсол барои ба даст овардани малакаҳои асосии дорой хусусияти таҳқиқотӣ (чустучӯӣ, ташкилӣ-амалӣ, иттилоотӣ ва рефлексивӣ) буд. Дар ин марҳила мо диққати худро ба гузаронидани корҳои таҳқиқотии дорой хусусияти бозӣ равона кардем ва усули лоихаро истифода бурдем. Дар марҳилаи сеюм вазифаи асосии мо аз санҷиши самаранокии раванди ташаккули салоҳиятҳои илмии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар шароити иҷроии вазифаҳои мустақилонаи таҷрибавии хонагӣ ва истифодаи натиҷаҳои онҳо дар ҳолатҳои гуногун ва номуайян буд.

Натиҷаҳои таҳлили мо нишондоданд, ки ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар хонандагони хурдсол дар ибтидои таҳқиқоти мо ҳам дар гурӯҳҳои санҷишӣ ва ҳам дар гурӯҳҳои озмоишӣ бисёр паст буд (нишондиҳандаи сатҳи мутобиқшавӣ дар гурӯҳҳои сачишӣ 22% ва дар гурӯҳҳои озмоишӣ 21%-ро дар синфҳои яқум ташкил мекард).

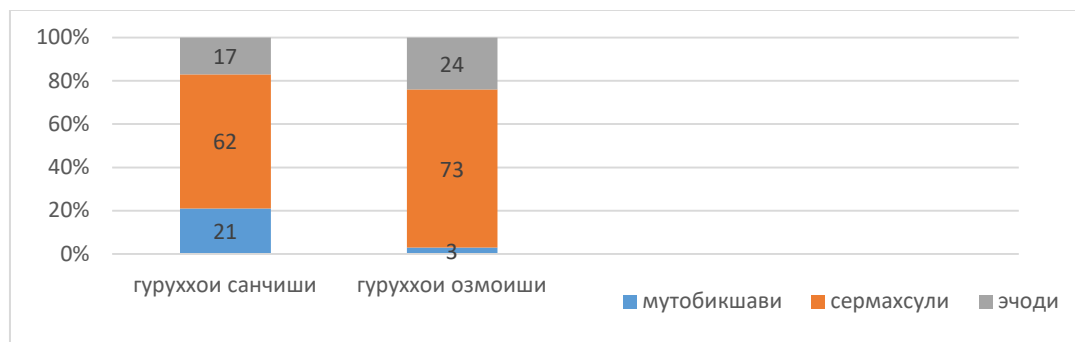
Бо мақсади суръат бахшидан ба раванди ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол мо фаъолиятро аз рӯзҳои аввалини ба синфи яқум қадам гузоштани кӯдакон оғоз намудем, зеро, ки мувофиқи назарияи пешниҳодгнамудаи мо раванди ҳосилшавии салоҳиятҳои марҳиланок гузашта, ба дигар фаъолиятҳои таълимии кӯдак таъсири мусбат мебахшад.

Маҳоратҳои таҳқиқотие, ки дар рафти фаъолиятҳои беруназсинфӣ дар шакли озмоишҳо дар хона ҳосил шуда буданд, минбаъд дар раванди таълим истифода гардиданд, ки натиҷаҳои хониши хонандагони синфи яқум аз ин шаҳодат медоданд. Шиносии бо китоб ҳамчун манбаи намудҳои гуногуни маълумот дар рафти хонишҳои бадеӣ дар нимсолаи дуюми хониш оғоз мегардад. Озмоишҳои хонагӣ ҳамчун шакли фаъолиятҳои беруназсинфӣ барои ба китоб ҳамчун манбаи асосии донишҳо рӯй овардани хонандагон мусоидат кард.

Хонандагоне, ки хонда метавонистанд, аз китоби табиатшиносӣ ва тавсияномаҳое, ки мо дар шакли луғат таҳия намуда будем, маълумотҳои заруриро дастрас намуда ба рафиқонашон, ки ҳоло малакаҳои дуруст хондану навиштанро ҳосил накарда буданд мефаҳмониданд. Бо хонандагоне, ки ҳоло хонда наметавонистанд, бештар кор бо расму тасвирҳо ба роҳ монда шуда буд. Чунин тарзи кор хонандагони ҳоло хонда наметавонистаро барангехта раванди азхудкунии маҳорату малакаҳои хонишашонро суръат бахшид. Нишондиҳандаҳои маҳоратҳои хониши хонандагони синфҳои яқуми гурӯҳҳои озмоишӣ ва санҷишӣ аз ин шаҳодат метод (Ҷадвали 1).

Маҳорати хониш	Гурӯҳҳои санҷишӣ	Гурӯҳҳои озмоишӣ
Паст	21%	3%
Миёна	62%	73%
Баланд	17%	24%

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаи маҳорату малакаҳои хониши гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ.

Диаграммаи 1. Нишондиҳандаи маҳорату малакаҳои хониши хонандагони синфи якум дар аввали озмоиш ва баъд аз гузаронидани он дар охири соли хониш, дар гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ бо %.

Дар гурӯҳҳои санҷишӣ нишондиҳандаи маҳорати хониш нисбати гурӯҳҳои озмоишӣ ба таври назаррас паст мушоҳида гардид. Натиҷаҳои бозиҳои инкишофдиҳандаи тафаккур, аз рӯи шумораи иштироккунандагон дар гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ таносубан 1:3 – ро ташкил намуд. Ҷойҳои якум ва дуумро гурӯҳҳои озмоишӣ ишғол намуданд.

Ҳамчунин мушоҳида гардид, ки то охири соли хониш динамикаи инкишофи маърифатии хонандагони синфи якуми гурӯҳҳои озмоишӣ баланд рафта, шумораи хонандагоне, ки ба фаъолиятҳои озмоишии хонагӣ шавқмандона ҳамроҳ гардиданд, бо таври назаррас афзуд. Агар ибтидои соли хониш шумораи гурӯҳ 250 нафарро ташкил карда бошад, пас дар охири сол ин рақам ба 304 нафар расид.

Дар натиҷаи татбиқ гардидани барномаи таҳқиқотии тархрезигардидаи мо, ҳамчунин сифатҳои шахсӣ, фанӣ ва болоифании хонандагон баланд гардид. Сифатҳои болоифании хонандагон фаъолиятҳои универсалии (маърифатӣ, даврӣ, иртиботӣ) хонандагонро, ки таъминкунандаи ташаккулёбии салоҳиятҳои калидӣ, аз ҷумла таҳқиқотии хонандагон мебошад, дар бар гирифта ба азхудкунии донишҳои нав нигаронида мешаванд.

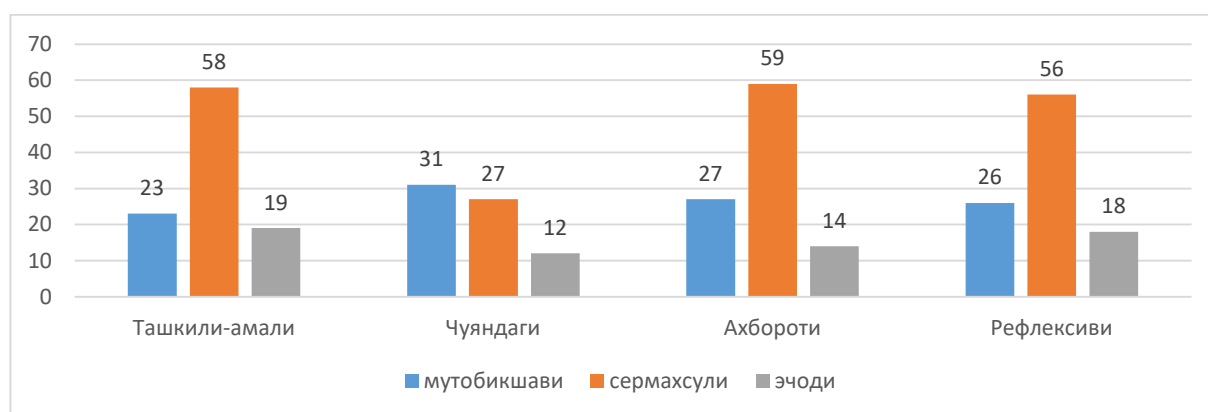
Дар натиҷаи мушоҳидаи фаъолиятҳои таълимии хонандагон муайян карда шуд, ки хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ бо омӯзгор бочуръатона муошират намуда, нисбати гурӯҳҳои санҷишӣ арзёбӣ намудани кори худ ва рафиқонашонро дурустар иҷро намуда, китобро бо мақсади ба даст овардани донишу маълумотҳо зиёдтар истифода мекунанд. Дар раванди саволу супоришҳои таълимӣ ва ба ба миён омадани проблема дар роҳи ҳал ва тахмин намудану пешниҳоди фарзия ташаббус нишон медиҳанд. Маҳорати мушоҳида намудан ба кӯдакон имконият медиҳад, ки аломатҳои аҳамиятнокӣ объекти мушоҳидашавандаро дар табиат бе ёрии амалии

омӯзгор, мустақилона дарёфта муоина, муқоиса ва таҳлилу таркиб намоянд. Дар вақти иҷоиши супоришҳои эҷодӣ, ки яке аз унсурҳои фаъолияти озмоишии хонагӣ ба шумор мераванд, гуногунрангии амалҳои хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ нисбати гурӯҳҳои санҷишӣ сифатан ва миқдоран баландтар буд. Дар вақти иҷрои супоришҳои таълимӣ низ мустақилияти баландро нишон медоданд. Дар вақти иҷрои супориши математикӣ, ки барои ҳисоб кардани масоҳат дар аввали соли хониш ба хонандагон дода шуда буд аз 295 нафар хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ 72% ва аз 312 нафар хонандагони гурӯҳҳои санҷишӣ 74% ба омӯзгор барои кӯмак муроҷиат намуданд. Дар охири сол бошад, барои иҷрои супоришҳои нисбатан мураккаб, ки ҳисоб кардани ҳаҷми куб буд, аз 305 нафар хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ 34% ва аз 308 нафар хонандагони гурӯҳҳои санҷишӣ 68% ба омӯзгор барои кӯмак муроҷиат намуданд.

Баъди дар амал татбиқ намудани барномаи ташаккул ва инкишоф додани маҳорату малакаҳои таҳқиқотӣ дар хонандагони синфи якум, ташҳиси тақрорӣ ташаккулёбии маҳорату малакаҳои таҳқиқотӣ бо истифода аз методҳои пештар истифодагардида гузаронида шуд. Нишондиҳандаҳои ташҳиси тақрориро дар ҷадвали 2 ва 3 ва диаграммаи 2 пешниҳод месозем.

Сатҳи ҳосилшавии маҳорат	Номгӯи салоҳиятҳои таҳқиқотӣ			
	Ташкили-амалӣ	Ҷӯяндагӣ	Ахборотӣ	Рефлексивӣ
Мутобиқшавӣ	23%	31%	27%	26%
Сермаҳсулӣ	58%	57%	59%	56%
Эҷодӣ	19%	12%	14%	18%

Ҷадвали 2. Натиҷаи ташҳиси тақрорӣ дар асоси ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар гурӯҳҳои озмоишӣ.

Диаграммаи 2. Ташаккули салоҳиятҳо дар гурӯҳҳои озмоишӣ дар охири синфи якум бо %

Сатҳи ҳосилшавии маҳорат	Номгӯи салоҳиятҳои таҳқиқотӣ			
	Ташкили-амалӣ	Ҷуяндагӣ	Ахборотӣ	Рефлексивӣ
Мутобиқшавӣ	46%	49%	44%	46%
Сермаҳсулӣ	54%	51%	56%	54%
Эҷодӣ	-	-	-	-

Ҷадвали 3. Натиҷаи таҳлили такрорӣ дараҷаи ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотии гурӯҳҳои санҷишӣ.

Натиҷаҳои таҳқиқоти таҳлиلى дар охири озмоиши мо нишон доданд, ки дар гурӯҳҳои озмоишӣ нишондиҳандаи сатҳи ҳосилшавии маҳорату малакаҳои таҳқиқотӣ баландтар аст. Барои тасдиқи самаранокии машғулиятҳои махсус, ки барои ташаккулёбии маҳорату малакаҳои таҳқиқотӣ дар хонандагони синфи якум равона гардида буданд, таҳлили муқоисавии натиҷаҳои таҳлисро дар гурӯҳҳои озмоишӣ то давраи гузаронидани озмоиш ва баъд аз гузаронидани он бо тариқи дар ҷадвал нишон додан, мегузаронем (Ҷадвали 4).

Сатҳи ҳосилшавии салоҳият	Номгӯи салоҳиятҳои таҳқиқотӣ							
	Ташкили-амалӣ		Ҷуяндагӣ		Ахборотӣ		Рефлексивӣ	
	То озмоиш	Баъди озмоиш	То озмоиш	Баъди озмоиш	То озмоиш	Баъди озмоиш	То озмоиш	Баъди озмоиш
Мутобиқшавӣ	58%	23%	58%	31	59%	27%	58%	26%
Сермаҳсулӣ	42%	58%	42%	57%	41%	59%	41%	56%
Эҷодӣ	-	19%	-	12%	-	14%	1%	18%

Ҷадвали 4. Натиҷаи таҳлили муқоисавии дараҷаи ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар гурӯҳҳои озмоишӣ.

Натиҷаи таҳлиси нишон доданд, ки дар хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ нишондиҳандаҳои сатҳи маҳорати сермаҳсулӣ бо таври назаррас баланд гардидааст. Дар гурӯҳҳои озмоишӣ пайдоиши нишондиҳандаи сатҳи маҳоратҳои таҳқиқотӣ-эҷодӣ, аз самаранокии машғулиятҳои мақсаднокона тарҳрезӣ гардида шаҳодат меод. Ин таҳқиқоти озмоишии мо бо хонандагон дар синфҳои 2,3 ва 4 низ давом ёфт. Бо ин мақсад мо нақшаи мавзӯро барои синфҳои аз ду то чор таҳия намудем. Дар натиҷа хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ дар олимпиадаҳои фаннии маҳалию минтақавӣ иштирок намуда сазовори ҷойҳои намоён гардиданд.

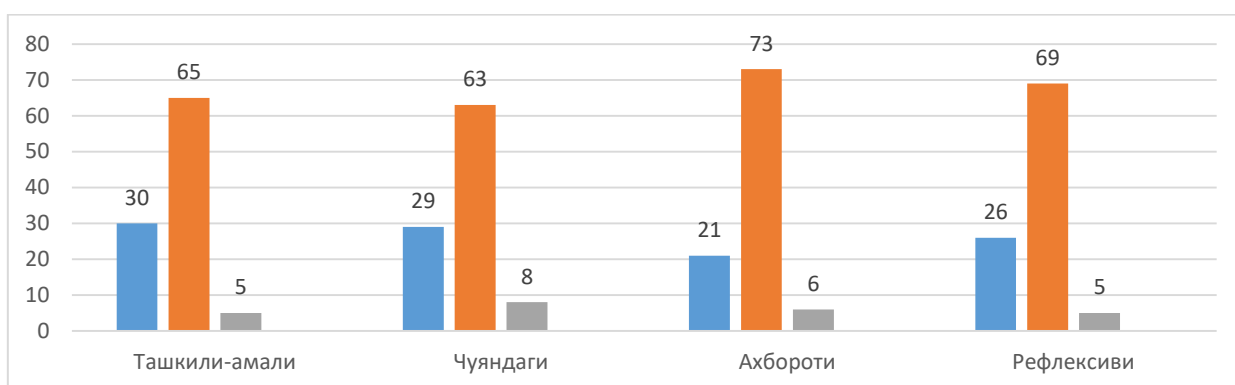
Акнун нишондиҳандаҳоеро, ки дар натиҷаи таҳлили раванди озмоиш аз синфи якум то чорум гузаронида шуда буд, дида мебароем. Натиҷаи озмоиши ташаккулдиҳандаи малакаю маҳорат ва салоҳиятҳои таҳқиқотие, ки дар синфҳои чорум, дар гурӯҳҳои санҷишӣ ва озмоишӣ гузаронида шуд, сатҳи баланди ташаккулёбии маҳорату малака ва салоҳиятҳои таҳқиқотиро нишон дод.

Агар дар охири синфи якум маҳорату малакаҳои таҳқиқотии хонандагони гурӯҳҳои озмоишӣ, дар аксарияти хонандагон дар сатҳи мутобиқшавӣ ва сермаҳсули қарор дошта бошад, пас дар охири синфи

чорум, аксарият ба сатҳи сермахсулӣ ва эҷодӣ майл карда, шумораи хонандагоне, ки сатҳи ташаккулёбии салоҳиятҳояшон дар сатҳи мутобиқшавӣ қарор дошт, ба сифр баробар гардида, танҳо дар 3% хонандгон салоҳиятҳои рефлексивияшон дар сатҳи мутобиқшавӣ қарор гирифт.

Сатҳи ҳосилшавии салоҳият	Номгӯи салоҳиятҳои таҳқиқотӣ			
	Ташкили-амалӣ	Ҷӯяндагӣ	Ахборотӣ	Рефлексивӣ
Мутобиқшавӣ	30%	29%	21%	26%
Сермахсулӣ	65%	63%	73%	69%
Эҷодӣ	5%	8%	6%	5%

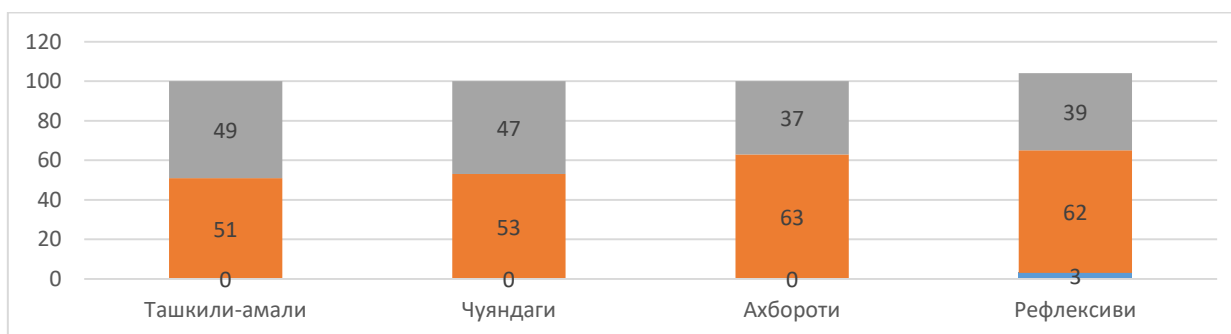
Ҷадвали 5. Сатҳи ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар хонандагони синфи чорум дар гурӯҳҳои санҷишӣ.

Диаграммаи 3. Натиҷаи таҳлили такрорӣ дараҷаи ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотии гурӯҳҳои санҷишӣ дар синфи чорум.

Сатҳи ҳосилшавии салоҳият	Номгӯи салоҳиятҳои таҳқиқотӣ			
	Ташкили-амалӣ	Ҷӯяндагӣ	Ахборотӣ	Рефлексивӣ
Мутобиқшавӣ	-	-	-	3%
Сермахсулӣ	51%	53%	63%	62%
Эҷодӣ	49%	47%	37%	39%

Ҷадвали 6. Натиҷаи таҳлили такрорӣ дараҷаи ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотии гурӯҳҳои озмоишӣ дар синфи чорум.

Диаграммаи 4. Натиҷаи таҳлили такрорӣ дараҷаи ҳосилшавии салоҳиятҳои таҳқиқотии гурӯҳҳои озмоишӣ дар синфи чорум.

Ташкил ва татбиқи модели равиши ташаккули марҳиланоки салоҳиятҳои таҳқиқотӣ дар хонандагон фаъолияти кӯдаконро аз таъба ба маводи тайёр ва дастгирии омӯзгор ба фаъолияти мураккаби мустақили зеҳнӣ, аз танзими омӯзгор ё калонсолон ба худтанзимкунии фаъолияти маърифатии онҳо оварда мерасонад. Татбиқи модели таҳияшудаи раванди ташаккули салоҳияти илмии хонандагони синфҳои ибтидоӣ бо истифода аз озмоишҳои мустақили хонагӣ натиҷаҳои хуб дод. Мо дар асоси натиҷаҳои таҳлили ниҳоеи таҳқиқотамон ба чунин хулоса омадем. Ҳамин тариқ, сатҳи рушди салоҳияти таҳқиқотӣ дар сатҳи маҳсулноки дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ мутаносибан аз 21% то 60% афзоиш ёфт, ин нишондод дар гурӯҳҳои назоратӣ бошад, аз 22% то 26% -ро ташкил медиҳад.

Ҳамин тавр, амсилаи раванди ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди ташкил ва гузаронидани озмоишҳо дар хона аз фанни табиатшиносӣ нишон доданд, ки онҳо аҳамияти калони таълимию тарбиявӣ дошта, амалан бо таври густурда истифодабарии онҳо имкон медиҳанд, ки шавқмандии баланди хонандаи хурдсол ба фанҳои табиӣ ҳосил гардад. Ин раванди ба ҳадаф расидани мақсадҳои асосии низомии таҳсилотро суръат бахшида, ба раванди касбинтиҳобкунии хонанда аз синни хурди таҳсилот таъсир мерасонад ба амалишавии нақшаҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд.

ХУЛОСА

Таҳлили таҳқиқотҳои назариявӣ ва маълумотҳои дар натиҷаи озмоиши педагогӣ ба даст омада моро ба хулосае овард, ки самарани асосии ташаккулёбии ва инкишофи маҳорату малакаҳои таҳқиқотӣ дар маҷмӯъ ниҳоят ба ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ оварда мерасонанд ва мо чунин мешуморем, ки амалинамоии фаъолиятҳои амалию ақлонӣ бо истифода аз роҳи усулҳои махсуси таҳқиқотии барои кӯдак дастрас ва имконпазир, ки барои ба даст овардани донишҳои нав равона карда шудаанд, аз равандҳои ташаккулдиҳандаи салоҳиятҳои таҳқиқотӣ ба шумор мераванд.

Таҳлили таҳқиқотҳои назариявӣ ва маълумотҳои дар натиҷаи озмоиши таҳқиқотӣ ба даст омада ба мо имкон дод, ки сатҳҳои зерини ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотиро муайян намоем: мутобиқшавӣ (паст) – нишон додани шавқмандии ноустувор ба фаъолиятҳои таҳқиқотии озмоишӣ, душворӣ кашидан дар ҳар як марҳилаи фаъолияти озмоишӣ, иҷрои кор танҳо бо кӯмаки омӯзгор; маҳсулноки (миёна) – зухуроти шавқмандӣ ба фаъолият, ҳосилшавии баъзе маҳорату малакаҳои таҳқиқотӣ, ки имкон медиҳанд дар таҳти дастури омӯзгор баъзе озмоишҳои таҳқиқотиро гузаронанд, дар интиҳоби мавзӯ ташаббус нишон дода натиҷаи фаъолиятшонро мустақилона муаррифӣ менамоянд; эҷодӣ (баланд) – зухуроти барангезиши баланди ботинӣ ба гузаронидани фаъолиятҳои таҳқиқотӣ-озмоишӣ, ҳосилшавии пурраи салоҳиятҳои таҳқиқотии ҳосилшавии соли хонандаи хурдсол, нишон додани асолат дар иҷрои фаъолиятҳо, ёфтани роҳҳои ғайримаммулии ҳалли масъалаи

гузошташуда.

Бо мақсади ташаккул додани салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол бо таври системанок ба фаъолиятҳои таҳқиқотӣ чалб намудани онҳо зарурати таҳия ва коркарди роҳу воситаҳо ва меъёрҳои арзёбии салоҳиятҳои дар хонандаи хурдсол ҳосилшуда зарур аст.

Гузaronидани озмоишҳои таълимӣ аз фанни табиатшиносӣ дар хона чузъе аз фаъолиятҳои татбиқкунандаи барномаи таълимии таҳсилоти ибтидоӣ ба шумор рафта, бо стандартҳои нави таҳсилот, ки дар таълим баназаргирии мустақилият ва хусусиятҳои фардии хонандаро талаб мекунад мутобиқ буда, пеш аз ҳама тақвиятбахшандаи самти инкишофи шахсиятии барномаи таҳсилот ба шумор меравад.

Нерӯи фаъолиятҳои таҳқиқотӣ-озмоишии мустақилона дар хона дар ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол бо ҳамкориҳои зичи омӯзгор ва хонанда таҷассум меёбад, ки таъминкунандаи интиҳоби шахсии мавзӯ ва проблемаи таҳқиқотӣ аз тарафи кӯдак буда, дар рафти он ба кӯдак имкон дода мешавад, ки: ташаббусҳои маърифатӣ қобилиятҳои ҳал карда тавонистани масъалаҳои гузошташудаи таҳқиқотиро ошкортар нишон диҳад; мустақилона самтҳои фаъолият ва роҳҳои гуногун ва ғайристандартӣ ҳалли масъаларо чӯяд; масири инкишофи шахсияташро бо таъя ба хусусиятҳои психологӣ фардиаш худааш чуста таҳия намояд; шаклҳои гуногуни фаъолиятро дар ҳалли масъалаҳои гузошташуда иҷро намояд; бо дастовардҳои худ мазмуни таълимро гуногунранг ва шавқовар намуда ниёзҳои таҳқиқот бурдан ва озмоиш гузаронидани дигар рафиқонашро барангезонад.

Бо мақсади дақиқтар кушодани моҳияти фаъолиятҳои таҳқиқотӣ - озмоишии мустақилона дар хона принципҳои зеринро ошкор намудем: принципи интиҳоби озод; принципи асолати объективӣ; принципи ҳамкорӣ; принципи бароҳатии психологӣ.

Ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол мавриди истифодаи озмоишҳои мустақилона дар хона бояд марҳиланок, аз сода ба мураккаб гузашта дар ҳар марҳила мустақилияти кӯдак зиёдтар гардида майдони фаъолиятҳои фарохтар гарданд. Дар ҳар марҳила кӯдак бояд чизи наvero «кашф» кунад, ки барои ӯ бисёр шавқовар ва мароқангез бошад ва дар наздаш проблемаи нави таҳқиқотро ошкор намояд.

Пешниҳод ва тавсияҳо: Ба натиҷаҳои таҳқиқот таъя намуда мо зарур мешуморем, ки ба омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, мутахассисони соҳаи таҳсилоти иловагӣ, донишҷӯёни коллеҷу донишгоҳҳои омӯзгорӣ, ки барои муассасаҳои таҳсилоти ибтидоӣ мутахассис тайёр менамоянд, падару модарон ва шахсоне, ки барои ояндаи дурахшони кӯдакону наврасон бетафоввут нестанд тавсияҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1. Татбиқи муносибати босалоҳият ба таълим, дар шароити ба мушкилоти ҷиддӣ дучор гардидани низоми таҳсилоти муосир ва тезутунд гардидани муносибатҳои ҷамъиятӣ яке аз роҳҳои асосии раҳи аз ҳолати бӯхронӣ буда, аз мутахассисони соҳаи таҳсилот муносибати ҷиддиро нисбати фаъолияти педагогашон талаб менамояд. Танҳои муносибати масъулona ба таълиму тарбия боиси ташаккули шахсиятҳои салоҳиятманд

мегардад. Салоҳиятҳои таҳқиқотӣ бошанд аз ҷумлаи салоҳиятҳои калидӣ ба шумор мераванд [2 - М; 3 - М].

2. Ба маҷрои таълим равона намудан ва бо фаъолияти таълимӣ ҳамгиро намудани фаъолиятҳои беруназарарӣ ва берунамактабии хонандагон, аз синни хурди таҳсилот барои ноил гардидан ба ҳадафҳои таҳсилот нақши муҳим мебозад [1 - М; 4 - М; 7 - М; 11 - М; 18 - М].

3. Ташкил ва гузаронидани озмоиш ва корҳои амалӣ-лабораторӣ дар дарсҳои табиатшиносӣ дар шароити муосир аҳамиятноктар гардида, дар ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол нақши калидиरो мебозад [1 - М; 7 - М; 8 - М; 10 - М; 11 - М].

4. Ба мазмуни таҳсилот ворид намудани ташкили корҳои мустақилона аз фанни табиатшиносӣ дар шакли супоришҳои озмоишҳои хонагӣ зарур буда, китобҳои дарсии фанни табиатшиносӣ ба таҷдид ниёзи бештаре пайдо намудааст [9 - М; 7 - М].

5. Дар ин марҳилаи инкишоф тафаккури кӯдак бештар ба аёнӣтаҳо таъя намуда, мушоҳидаҳо дар табиат дар заминаи ҳисси кунҷқобиаш ба амал меояд. Ташкили мушоҳида дар табиат имкон медиҳад, ки нерӯи ботинии кӯдакро ба маҷрои таълим равона намоем, ки ин самаранокии ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотиашро баланд мебардорад [5 - М; 6 - М; 16 - М;].

6. Аксари омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ аз муҳимияти гузаронидани ташкил ва гузаронидани озмоиш хабардор набуда, аз норасоии дастури махсуси методӣ ва лавозимоти озмоишӣ шикоят менамоянд. Бинобар ин дар назди шуъбаҳои маориф, донишкадаҳои тақмили ихтисос ва коллеҷу донишгоҳҳои, ки барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ мутахассис тайёр менамоянд, ташкили курсҳои махсуси тақмили ихтисос ва таҳияи дастурҳои методӣ зарур аст [2 - М; 3 - М; 9 - М].

7. Фаъолияти таҳқиқотии хонандагони хурдсол бар асоси шавқмандии маърифатиашон ба амал омада, дар ташаккули салоҳиятҳои калидии онҳо нақши муҳимро мебозад. Бинобар ин баланд бардоштани шавқмандии маърифатии онҳо тавассути ташкил намудани озмоишҳо дар хона бо мақсади ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотиашон зарур аст [8 - М; 11 - М; 12 - М; 14 - М].

8. Дар рафти гузаронидани озмоишҳо дар хона хонандагони хурдсол донишҳои андӯхтаашонро ба фаъолияти амалиашон пайваस्त намуда, натиҷаҳои онро ба ҳисоб гирифта як қатор маҳорату малакаҳои математикӣ, равобитӣ, ахборотӣ ва иқтисодиро ҳосил менамоянд. Бинобар ин дар вақти ташкили мушоҳида ва озмоишҳои мустақилонаи хонагӣ паҳлӯҳои иқтисодии онро низ ба назар гирифтани зарур аст, то ин ки салоҳиятҳои иқтисодии онҳо ташаккул ёбанд [9 - М; 17 - М; 18 - М].

9. Ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол ҳусусияти равонӣ дошта, марҳиланок гузашта, минбаъд дар зинаҳои болоии таҳсилот ва тамоми умр давом мекунад. Бинобар ин омӯзгоронро зарур аст, ки дар давоми таҳсил дар синфҳои ибтидоӣ ва зинаи минбаъдаи таҳсилот ин равандро пайгирӣ намуда таҷрибаи касбиашро бой гардонад. Ин ба ӯ имкон медиҳад, ки минбаъд масири ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотиро дар хонандагони хурдсол нарму ҳамвор гардонад [4 - М; 9 - М; 15 - М].

10. Ташкил ва гузаронидани озмоишҳои хонагӣ бояд сарфу харочоти зиёдати талаб накарда, мавзӯҳо мураккабу дилгиркунанда набоянд. Мавзӯҳо бояд зина ба зина мураккаб гардида, лавозимоти дастрас интиҳоб гардад [8 - М; 10 - М].

МУҚАРРАРОТИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААНД:

I. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризишавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М] Табаров Д.Д. Ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди гузаронидани таҷрибаҳои мустақилона дар хона аз ҷанми табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2018. – № 5-2(77). – С. 66 - 69. ISSN 2219-5408

[2-М] Табаров Д.Д. Баъзе проблемаҳои ташаккул додани салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 1(1). – С. 128 - 129. ISSN 2219-5408

[3-М] Табаров Д.Д. Баъзе проблемаҳои таълими салоҳиятнокӣ дар раванди таълими ҷанҳои табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, М. Гулова, Д.Т. Нуруллоева // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 2(2). – С. 27 - 32. ISSN 2219-5408

[4-М] Табаров Д.Д. Пайгирӣ ва дастгирии психологӣ хонандагон дар марҳилаи гузариш аз синни кӯдакӣ ба синни наврасӣ / Д.Д. Табаров, З.Х. Кенҷаева // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 3(3). – С. 122 - 127. ISSN 2219-5408

[5-М] Табаров Д.Д. Омилҳои ташаккулдиҳандаи тафаккур ва шахсияти хонандаи хурдсол дар раванди дарсҳои табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 3(3). – С. 173 - 179. ISSN 2219-5408

[6-М] Табаров Д.Д. Фаъолияти таҳқиқотии хонандагони хурдсол ва шароити инкишофдиҳии он / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2021. – № 3-4. – С. 92 - 99. ISSN 2219-5408

[7-М] Табаров Д.Д. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба дарсҳои табиатшиносӣ дар синфҳои ибтидоӣ дар шароити гуманизатсияи таҳсилот / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2022. – № 3. – С. 154 - 161. ISSN 2219-5408

[8-М] Табаров Д.Д. Инкишофи фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди гузаронидани озмоишҳо аз ҷанми табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2022. – № 3. – С. 193 - 161. ISSN 2219-5408

[9-М] Табаров Д.Д. Проблемаи фаъолияти таҳқиқотӣ дар шароити муносибати босалоҳият ба таълим дар синфҳои ибтидоӣ / Д.Д. Табаров,

Т.Б. Раҷабов, Ҷ. Мансурова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе – 2023. – № 8. – С. 271 - 277. ISSN 2074-1847

[10-М] Табаров Д.Д. Методикаи ташкил ва гузаронидани озмоишҳо дар дарсҳои табиатшиносӣ дар мавзуи омӯзиши хосиятҳои об бо мақсади инкишоф додани фаъолияти маърифатии хонандагони хурдсол / Д.Д. Табаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе – 2024. – № 2. – С. 261 - 268. ISSN 2074-1847

II. Мақолаҳои, ки дар маҷмуа ва маҷаллаҳои дигар ҷоп шудаанд:

[11-М] Табаров Д.Д. Асосҳои назариявӣ – методологии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои хурди мактабӣ дар рафти корҳои мустақилонаи беруназсинфӣ аз ҷанни табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, С.Р. Пирова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои тамоили салоҳиятноки дар раванди таълими фанҳои тахассусии синфҳои ибтидоӣ». – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2019. – С. 211-216.

[12-М] Табаров Д.Д. Рушди маҳорату малакаҳои озмоишӣ-таҳқиқотӣ омили асосии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол [Матн] / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, М.С. Шарипова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзуи «Масъалаҳои тамоили салоҳиятноки дар раванди таълими фанҳои тахассусии синфҳои ибтидоӣ». – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2019. – С. 254-259.

[13-М] Табаров Д.Д. Методикаи ташаккул додани салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарси табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Таҳқиқи таълими тафриқа» бахшида ба 30-солагии таъсиси кафедраи «Методикаи таълими химия» дар Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айни ва 80-солагии академик Убайд Зубайдов. – Душанбе, 2019. – С. 128-131.

[14-М] Табаров Д.Д. Фаъолияти таҳқиқотӣ ва нақши он дар ташаккули шахсияти кӯдак [Матн] / Д.Д. Табаров, Ш. Маматкулова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳайати профессорон ва омӯзгорон бахшида ба 30-солагии истиқлолият ва 90-солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айни таҳти унвонӣ «Оила ва фарҳанги оиладорӣ дар ҷомеаи муосир». – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2020. – С. 226-232.

[15-М] Табаров Д.Д. Марҳилаҳои ташаккулёбӣ ва инкишофи салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол дар раванди корҳои мустақилона аз ҷанни табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳайати профессорон ва омӯзгорон бахшида ба 20-солаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040), 5500 солагии Сарзми бостонӣ ва 700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ. – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2020. – С. 32-35.

[16-М] Табаров Д.Д. Ташкили мушоҳида дар табиат ва нақши он дар ташаккулёбии шахсияти кӯдакони синни томақтабӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Материалы 1 Международной научно-практической интернет-конференции «Евразийское пространство в мировой цивилизации». – Нур-Султан, 2021. – С.56-59.

[17-М] Табаров Д.Д. Методикаи ташаккулдиҳии салоҳиятҳои иқтисодии мактаббачагони хурдсол дар дарсҳои табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ дар тарбияи кадрҳои омӯзгорӣ ва рушди низоми маориф» бахшида ба 30 солагии Истиклоияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 90 солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айнӣ, 2021. – С. 238-244.

[18-М] Табаров Д.Д. Методикаи истифодаи корҳои беруназсинфӣ дар дарсҳои табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи илмӣ-амали ҳайати профессорону омӯзгорон, докторантону магистрантон ва донишҷӯёни ДДОТ ба номи С. Айнӣ бахшида ба бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040), 30 солагии Истиклоияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 90 солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ ва ба ифтихори Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ. – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айнӣ, 2021. – С. 115-117.

[19-М] Табаров Д.Д. Пиряхҳо ҳассостарин омили тағйирёбии иқлим [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назаривӣ бахшида ба «Оқилонаи истифодабарии табиат ва ҳифзи муҳити атроф дар шароити тағйирёбии иқлим». – Душанбе, 2023. – С. 85-92.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

На правах рукописи

ТДУ.3 + 372.8
ТКБ 74.200 + 74.264.4
Т - 13

ТАБАРОВ ДИЛШОД ДАВЛАТХУДЖАЕВИЧ

**ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ
УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ
ДОМАШНИХ ЭКСПЕРИМЕНТОВ ПО ПРИРОДОВЕДЕНИЮ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (13.00.02.01 – теория и методика обучения естественных предметов (общее среднее образование) (биология))

ДУШАНБЕ – 2023

Работа выполнена на кафедре методики начального образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Научный руководитель: **Алимов Сирожидин Шералиевич** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики преподавания химии Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Научный консультант: **Раджабов Тагоймурод Бобокулович** – доктор педагогических наук, профессор кафедры методики начального образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни

Официальные оппоненты: **Ашурова Дилором** – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода

Сайдахмадзода Дилором – кандидат педагогических наук, доцент кафедры психологии и социологии Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Ведущая организация: Государственное образовательное учреждения «Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава»

Защита диссертации состоится «20» декабря 2023 года, в 14:00 часов на заседании диссертационного совета БД.КОА-071 при Таджикском государственном педагогическом университете имени Садриддина Айни по адресу: 734003, Республика Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки 121, зал заседаний Учёного совета.

С содержанием диссертации можно ознакомиться на сайте www.tgpu.tj и в научной библиотеке Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни.

Автореферат разослан «___» _____ 2023 года

И.о. учёный секретарь
диссертационного совета,
доктор биологических наук, профессор

Сатторов Т.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность диссертационного исследования. В конце XX-го и начале XXI-го веков человеческое общество охватили великие перемены и депрессия, которая привела к обострению общественных отношений, особенно усложнению на рынке труда. По данным ООН, если в 2000 году количество людей, страдающих депрессией составляло 10%, то в 2020 году этот показатель достиг 30%. И эта статистика не очень точна, оно включает в себя средние показатели. Например, в США этот показатель составляет 72%, и это при том, что уровень экономического развития здесь существенно выше, чем у развивающихся стран. В зависимости от возрастной группы, наиболее высокий уровень депрессивности и психических проблем в социально-трудовых отношениях, наблюдается среди лиц молодого и среднего возраста. Потому что для этой группы населения характерен максимальный уровень трудовой и общественной активности.

Причину этого исследователи видят в быстро меняющихся условиях социально-экономической ситуации и трудовых отношений, неспособности отдельных лиц или групп людей быстро адаптироваться к столь внезапным ситуациям. В наше время, когда общественные отношения, особенно на рынке труда, стали более сложными и напряжёнными, человеческая деятельность приобретает всё более исследовательский и творческий характер, а также способно развиваться после приобретения исследовательских навыков, которые можно формировать с начала обучения, в начальных классах. В этом возрасте ускоряется интеллектуальное развитие ребёнка, часто меняются виды деятельности, повышаются характеристики самовыражения.

Особенности организации и регулирования самостоятельной деятельности учащихся начальных классов, направленной на формирование и развитие исследовательских навыков и компетенций отмечены в ряде нормативно-правовых документов, таких как Закон Республики Таджикистан «Об образовании» (2013), Закон Республики Таджикистан «О дополнительном образовании», Национальная стратегия развития образования в Республике Таджикистан до 2020 года (30 июня 2012 года, №334), Стандарты начального образования, Национальная концепция воспитания в Республике Таджикистан, Национальная концепция образования в Республике Таджикистан, модуль «Осуществление компетентностного подхода к начальному образованию», программы развития естественных, математических и технических наук на период 2018-2020 гг. и программа «Двадцатилетие изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования на период 2020-2040 гг.», систематическое обучение преподаванию естественных наук и другие. Однако данное предложения теоретически недостаточно проанализированы.

В практике организации внеклассной научно-исследовательской деятельности учащихся начальных классов, недостаточно изучены

проблемы формирования исследовательских умений и компетенций учащихся начальных классов, а также условия интеграции исследовательской деятельности в систему начального образования, в соответствии с Законом Республики Таджикистан «Об образовании», Законом Республики Таджикистан «О дополнительном образовании» и Стандартах образования. Несмотря на это, потенциал внеклассной исследовательской деятельности в процессе развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов не был оценён должным образом. В систему начального образования введены новые стандарты, ускоряющие внедрение гуманитарных моделей обучения, способствующих приобретению знаний посредством самопознания, самореализации и самостоятельной исследовательской деятельности, но в современной научно-педагогической литературе научное понимание исследовательских компетенций, как результата реализации основных задач начального образования чётко не определено.

Степень изученности проблемы. Анализ психолого-педагогической литературы привёл нас к выводу, что в педагогической науке проблема определения теоретических основ формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в процессе преподавания природоведения, организация внеклассной экспериментально-исследовательской деятельности и домашних экспериментов остаётся актуальной.

В зависимости от представленных идей мы выделили следующие направления исследований.

Первое направление - это исследования, которые раскрывают сущность и структуру исследовательской деятельности с учётом направления исследований (Годовикова Д.Б., Лисина М.И., Обухов А.С., Подьяков А.Н.), компоненты исследовательской деятельности (Давыдов В.В., Зимняя И.А., Казанцев Л.А., Шашенков Е.А.), в том числе учебно-исследовательскую деятельность (Андреев В.И., Журавлев В.Д., Матюшкин А.М., Орехов Ф.А., Селевко Г.И.) и рассматривают деятельность, как основной фактор развития исследовательских компетенций в образовательной среде (Иодко А.Г., Проказов О.Г., Семенов Н.А., Ушачев В.П.)

Исследования второго направления, определяют нормативные свойства исследовательских умений и компетенций у учащихся начальных классов (Бударкевич В.П., Гребенюк О.С., Кларин М.В., Кежватова Н.М., Кочановская Е.В., Лернер И.Я., Литовченко В.Н., Макотрова Г.В., Миршоев А.А., Сальникова О.А. Сергеев А.Г., Фомина Ж.В.) анализируют творческий потенциал и определяют уровень развития исследовательских компетенций у учащихся начальных классов (Альтшуллер Г.С., Асташкова В.И., Григорьев Д.В., Матюшкин А.М., Неустроев Г.Н., Пидкасистий П.И., Селевко Г.К.)

Исследования третьего направления – выявляют перспективы и потенциальные ресурсы внеклассной деятельности для развития исследовательских умений и компетенций у учащихся начальных

классов, а также: отдельные правила, подходы, формы, методы организации внеклассных занятий и домашних заданий, их статус в системе воспитательной работы образовательных учреждений (Асташкова В.И., Бегимов Х.Х., Белоусов Д.А., Голубев Л.К., Иванова Ю.И., Караковский В.А., Светловская Н.Н.).

К исследованиям четвёртого направления - определяющим значимость самостоятельной внеклассной деятельности учащихся начальных классов (Григорьева Д.В., Ермишева М.Р., Мольдажанова А.А., Мусс Г.Н., Степанова М.А., Содиков А., Каримов Б.), относятся рассмотрение возможностей эффективного формирования исследовательской компетенции на начальном уровне образования (Казанцева Л.А., Леонтович А.В., Савенков А.И.).

Пятое направление исследований включает научную деятельность таджикских учёных-педагогов и психологов по проблеме компетенции и компетентности. Исследования отечественных учёных были проведены в области формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов, преимущественно в области лингвистики, математических и естественных наук (Алимов С.Ш., Бадалова М.Б., Баротов К., Байзоев А., Бегимов Х.Х., Бобизода Г.М., Гулаев И.Х., Имомназаров Д., Каримзода М.Б., Лутфуллозода М., Джалилова М., Миршоев А.А., Мухтори К., Раджабов Т.Б.).

Основными объективными проблемами современного начального образования в сфере формирования и развития исследовательских компетенций у учащихся начальных классов, являются **следующие объективные противоречия:**

- большое значение экспериментов на начальном курсе природоведения и неудовлетворительное состояние их применения в обучении природоведения;

- до начала учебной образовательной деятельности ребёнок владеет некоторыми экспериментальными знаниями, у него развито воображение, сформированы навыки и умения, но в начальных классах всё это не используется в качестве модели, для применения полученных знаний;

- экспериментальная форма обучения является одним из основных факторов формирования и развития исследовательских компетенций ребёнка, но при преподавании природоведения в начальных классах, на практике она недостаточно применяется;

- вне зависимости от учебного процесса ребёнок проводит исследовательскую деятельность (в форме игр и экспериментов дома), но эти занятия целенаправленно в него не интегрируются.

Таким образом, основной проблемой исследования являются не исследованные научно-методические проблемы процесса развития умений и исследовательских компетенций учащихся начальных классов при выполнении домашних экспериментальных заданий по природоведению.

Необходимость и недостаточная проработка проблем развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов, в контексте внеклассной самостоятельной деятельности и особенно домашнего экспериментального задания, побудили нас рассмотреть тему исследования: **«Формирование исследовательских компетенций учащихся начальных классов при выполнении домашних экспериментов по природоведению».**

Связь исследования с государственными программами и проектами. Диссертационные исследования проходили в рамках реализации Закона Республики Таджикистан «О дополнительном образовании», Национальной стратегии развития образования Республики Таджикистан до 2020 года (от 30 июня 2012 года), Стандарты предметов начального уровня образования, Национальная концепция воспитания в Республике Таджикистан, Национальная концепция образования в Республике Таджикистан и программы «Развитие естественных наук на 2018-2020 годы», «Систематическое обучение в естественнонаучном образовании» и «Двадцатилетием изучения и развития естественных, точных и математических предметов в сфере науки и образования на 2020-2040 годы».

ОБЩЕЕ ОПИСАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

На начальном уровне образования введены новые стандарты, которые ускоряют процесса реализации гуманистических моделей получения образовании, отдающие приоритет самообразованию (самообучению), самореализацию, приобретению знаний посредством самостоятельной исследовательской деятельности. В современной научно-педагогической литературе, научное понимание исследовательских компетенций как результата реализации основных целей начального образования, в условиях Республики Таджикистан конкретно не определено.

В научных трудах Л. Я. Божовича, Л. С. Выготского, В. В. Давыдова, М. В. Дубова, А. К. Дусавицкого, А. В. Запорожеца, М. Б. Зацепина, В. Т. Кудрявцева, Н. Г. Морозова, Г. В. Пантюхина, Н. Н. Поддьяков, А. П. Усова, С. Акрамова, Б. Меджидовой, Б. Каримова отмечено, что познавательно-исследовательская деятельность детей формируется с дошкольного возраста, в частности сознательное и целенаправленное понимание ребенком структуры предметов, новой информации об окружающем мире, его представления о событиях его жизни переходит на определенный порядок.

Таким образом, быстрое развитие мышления ребенка на возрасте начального образования, считается предиктором успешного формирования исследовательской компетентности ребенка, что обусловило необходимость определения условий развития, признаков и особенностей развития мышления ребенка, перечисленные компетенции у младших школьников.

Цель исследования: - теоретическое и практическое обосновывания формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в процессе обучения природоведения и внеклассной самостоятельной деятельности, особенно домашних экспериментальных заданий по природоведению.

Объект исследования: - учебно-воспитательная работа в процессе изучения природоведения в начальных классах.

Предмет исследования: - эффективные методы организации домашних экспериментов по природоведению, приводящие к формированию исследовательских компетенций.

Гипотеза исследования: Пути и методы формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в процессе организации домашних экспериментальных заданий по природоведению будут эффективным, если:

- определить содержание домашних экспериментальных заданий по предмету природоведения;

- выявить возможности для формирования исследовательских компетенций при организации и проведении домашних экспериментов по природоведению;

- определить эффективные пути формирования исследовательских компетенций в процессе организации домашних экспериментов по природоведению в начальных классах;

- опытно-экспериментально проверить эффективность по разрабатываемым методикой организации и проведения домашних экспериментов по природоведению, направленных на формирование исследовательских способностей ребёнка, а также проверит их на практике.

В зависимости от цели, гипотезы, объекта и предмета исследования определена следующие **задачи:**

- 1) анализировать основных направлений формирования исследовательской компетентности учащихся начальных классов, как основной цели начального образования;

- 2) определить возможностей домашних экспериментальных заданий по природоведению, что приведёт к формированию исследовательских компетенций учащихся начальных классов;

- 3) поиск путей эффективных форм организации внеклассной деятельности учащихся начальных классов по природоведению направленных на формировании у них исследовательских и экспериментальных компетенций;

- 4) разработать методики формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в процессе домашней экспериментальной деятельности по природоведению;

- 5) проверить предложенную методику в ходе педагогического эксперимента;

б) обработка и разработка рекомендаций по совершенствованию формирования исследовательско-экспериментальных компетенций младших школьников;

База исследования: - работа выполнена на кафедре методики начального образования ТГПУ имени Садриддина Айни.

Этапы исследования. Исследование проводилось в 2014-2021 годах и состоит из трёх этапов.

На первом этапе исследования (2014-2015 гг.) - изучение психолого-педагогической литературы по данной теме, по изучению опыта исследовательских проблем при формировании исследовательских компетенций учащихся начальных классов. Анализ литературы и исследований, близких к нашей теме, позволил окончательно обосновать тему, выявить проблему, цель, объект и предмет исследования. Результатом этого периода является изложение теории, выбор методологии и методов исследования, обоснование его программы, разработка методов и экспериментов.

На втором этапе исследования (2016-2020 гг.), который представлял собой педагогический эксперимент, включавший апробацию, исследование и проверку теории исследования, были определены цель и содержание работы, формы и методы развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов, были выявлены, проанализированы и систематизированы полученные результаты.

На третьем этапе исследования (2020-2021 гг.), состоявшем из обобщения результатов, были систематизированы и обобщены содержание исследования и педагогического эксперимента. Результаты исследования были одобрены и представлены для практического применения в учебно-воспитательной деятельности начального образования.

Теоретическо-методологической базой исследования являются:

на философском уровне - согласно диалектической теории познания и для определения степени взаимозависимости событий; системный подход к изучаемым событиям и процессам (Ананьев Б.Г., Аскин Ю.Ф., Амонашвили Ш.А., Колесникова В.А.); изучение философских представлений о потенциале деятельности в развитии ребёнка как личности (Г. Гегель, Р. Декарт, Леонтьев А. Н., Божович А. И.); гуманистические философские представления о субъекте взаимоотношений человека и личности, ведущих к самоопределению и самообразованию (Н. А. Бердяев, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкль, Ш. А. Амонашили и др.);

на общенаучном уровне - положение о взаимосвязи образовательной деятельности как (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн и др.) сложного процесса в форме «цель - средство - процесс - результат», определяющих внутренние механизмы формирования компетенций на основе независимых экспериментов (Варданян Ю.В., Роджерс Д., Сергеев А.Г., Сериков В.В., Хуторской А.В. и др.);

на конкретном научном уровне - психологические исследования по проблемам формирования исследовательских умений и компетенций (Божович Л.И., Лисина М.И., Леонтович А.В., Обухов А.С., Подьяков А.Н., Роджерс Д., Савенков А.И., Сергеев А.Г., Сериков В.В., Хуторской А.В., и др.), определяющие характер формирования исследовательской деятельности у ребёнка.

на технологическом уровне - методологические и дидактические основы использования исследовательских методов в образовании (Богоявленский Д.Б., Лернер И.Ю., Махмутов М.И., Савенков А.И., Скаткин М.Н.), зависящие от взаимозависимости методов. Осмысление и усвоение готовой информации до овладения методами научного восприятия, их самостоятельного и творческого использования, при разработке подходов к процессу развития исследовательских компетенции учащихся начальных классов в самостоятельной внеклассной деятельности; концепция развивающего обучения (Гальперин П.Я., Давыдов В.В., Занков Л.В., Матюшкин А.М., Меньчинский Н.А., Эльконин Д.Б.), основанная на идее единства развивающего и воспитательного процессов во время внеклассных учебных занятий и домашних экспериментальных заданий, с целью логического обоснования процесса формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов.

Для решения поставленных задач и обоснования предложенной теории использовались следующие **методы** исследования:

- на теоретическом этапе были определены позиция и точка зрения научной литературы, изучены, проанализированы и обобщены массовые педагогические и психологические опыты.

- на этапе эксперимента, теоретическая модель процесса развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов в контексте внеклассной деятельности и домашних экспериментальных заданий, педагогического эксперимента в виде тестов и домашних самостоятельных экспериментальных заданий, отчётности, опросов, собеседований с учащимися начальных классов и их учителя; наблюдение, проектирование, регистрация результатов обучения и уровня развития компетенции учащихся, вовлечённых в исследовательский процесс, количественный и качественный анализ деятельности учащихся начальных классов.

- на завершающем этапе (обобщение) – были использованы сравнительные методы: обобщение теоретических и эмпирических результатов, математических методов обработки результатов, как детерминант достоверности данных, полученных в результате эксперимента.

Экспериментальная база исследования. Пилотное исследование проводилось на базе среднего общеобразовательного учреждения №34 г. Душанбе, средних общеобразовательных учреждений №28, №29 и №39 Варзобского района, средних общеобразовательных учреждений №4 и

№8 Вахдатского района. Всего к эксперименту было привлечено 620 учеников в возрасте 6,5 -10 лет, 215 родителей и 32 учителя.

Научная новизна исследования:

- уточнено содержание домашних заданий по предмету природоведения в системе начальном образовании;
- выявлена возможности выполнения домашних экспериментальных заданий, по природоведению, в системе начальном образовании, что приводит к формированию исследовательских компетенций учащихся начальных классов;
- определены эффективные формы организации домашних экспериментов по природоведению на начальном этапе обучения, которые улучшат качество обучения;
- разработаны методические рекомендации по формированию исследовательских компетенций учащихся начальных классов при организации домашних экспериментов по природоведению.

На защиту представлены следующие идеи:

Исследовательские компетенции учащихся начальных классов, как основная цель начального образования, включают осуществление интеллектуальной и практической деятельности в области самостоятельных исследований для решения исследовательских задач, на доступном для ребёнка уровне, с целью приобретения новых субъективных знаний.

В целом представлены следующие исследовательские компетенции учащихся:

- организационно-практические компетенции (планирование работы, постановка и решение проблемы, представление гипотез);
- компетенции использования логичных методов (теория и практика, причинно-следственная связь) и умение предлагать различные способы проведения экспериментов и презентаций;
- поисково-информационные компетенции (выбор тем, представляющих индивидуальный интерес, целеустремлённость, поиск методов исследования и способов их реализации, поиск источников информации, её обработка);
- компетенции оформления информации в виде символов и условных знаков и работать с идентификаторами, понятиями, терминами;
- компетенции понимания и интерпретирования письменных и устных текстов, умение выслушать докладчика и организовывать научную дискуссию;
- умение организовывать обсуждение, оценивание и самооценивание, обосновывать оценки (определять ценность и недостатки своей исследовательской работы и других исследователей, проводить критическую оценку, давать советы).

Уровни формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов содержат следующие этапы:

- 1) период адаптации (низкий) - формирование неустойчивого интереса к исследовательской и образовательной деятельности;

2) продуктивный (средний) период – повышение интереса к исследовательской и образовательной деятельности;

3) творческий (высокий) период - приобретение комплекса компетенций, включающие способность самостоятельно приобретать новые знания, приобретение оригинальных компетенций, организация и создание условий для исследований и экспериментов.

Потенциал внеклассной деятельности в формировании исследовательских компетенций учащихся начальных классов отражается в следующих ее функциях:

а) образовательной - обучение ученика на основе дополнительных учебных программ;

б) воспитательной - усвоение и обогащение социального опыта;

в) творческой;

г) компенсационной;

д) интеграционной;

д) транспортирующей - возможность использования приобретённых компетенций в реальной жизни.

Теоретическая значимость результатов исследования обоснована тем, что:

- доказаны возможности внеклассных занятий и домашних экспериментальных заданий учащихся начальных классов при формировании их исследовательских компетенций в соответствии с программой начального образования;

- разработана система правил организации внеклассных занятий в форме домашних экспериментов эффективно используемые для формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов, что открыло путь для развития отдельных направлений обучения в системе начальной образования на основе субъективно-личностного подхода ребёнка;

- утверждены условия реализации формирующего потенциала внеклассной деятельности учащихся начальных классов в форме домашних экспериментальных заданий, в процессе формирования их исследовательских компетенций, что требует дальнейших исследований для гармонизации этой деятельности в структуре начального образования;

- определены нормативно-уровневые особенности формирования исследовательских компетенций у учащихся начальных классов, позволяющие раскрыть динамику их развития (от появления устойчивого интереса к обучению умениям и применению их в реальной жизни), разработки методов их диагностики и проектирования;

- актуальность внеклассной образовательной деятельности учащихся начальных классов в форме самостоятельных исследовательских экспериментов являются индикатором путей реализации компетентностного подхода к обучению в начальной системе образования.

- внеклассная деятельность учащихся начальных классов, организованная в виде домашних экспериментальных заданий, направленная на формирование исследовательских компетенций на разных уровнях (интерес-подготовка, деятельность-исследование, оценка результатов), полностью определены цели и задачи, обоснованы методы, применяемые на разных этапах формирования компетенций и доказана эффективность потенциала внеклассных занятий в виде домашних экспериментальных заданий в процессе формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов.

Результаты исследования могут быть использованы как теоретическая основа для совершенствования учебно-исследовательской деятельности учащихся начальных классов при интеграции классных уроков во внеклассную учебную деятельность, для дальнейшего решения проблемы формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов.

Практическая значимость результатов исследования:

Нормативно-диагностический мониторинг процесса развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов, а также комплекс методик по оценке уровня развития компетенций позволяют преподавателю диагностировать, обрабатывать и реализовывать уровень знаний обучающегося, а также разрабатывать и внедрять планомерное развитие личности ребёнка.

- определена и утверждена система средств развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов в контексте внеклассной деятельности и в частности, домашних экспериментальных заданий;

- система внеклассного и самостоятельного домашнего экспериментального задания для учащихся начальных классов может оказать практическую помощь учителям начальных классов при планировании внеклассных занятий и домашних экспериментальных заданий;

- разработана программа внеклассных занятий и домашних заданий для 1-4 классов, с целью развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов.

Полученные результаты могут быть широко использованы учителями начальных классов, педагогами учреждений дополнительного образования, а также для поиска новых путей решения педагогических задач при формировании исследовательских компетенций учащихся начальных классов в контексте внеклассной деятельности в форме домашних экспериментов.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности: Диссертация на тему «**Формирование исследовательских компетенций учащихся начальных классов при выполнении домашних экспериментов по природоведению**» и ее содержание соответствует с паспортом специальности установленному порядку написания диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по

специальности 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (13.00.02.01 – теория и методика обучения естественных предметов (общее среднее образование) (биология)).

Личный вклад соискателя. Диссертация является результатом самостоятельных и творческих исследований автора и написана во время его практической работы на кафедре методики начального образования Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни и средних общеобразовательных учреждений республики.

Тема, цель и методы исследования определены автором. Посредством данного исследования был изучен процесс реализации грамотного подхода к процессу обучения, формирования исследовательских компетенций на начальном уровне образования.

Обоснованность результатов исследования подтверждается методологическими результатами предложенной теории с единственной целью решение проблемы, разнообразием используемых диагностических методов, использованием системы соответствующих методов исследования; оценкой эффективности процесса развития исследовательских компетенций, сопоставлением результатов экспериментов и экспериментальных групп, актуализацией результатов, эффективностью формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в условиях домашних экспериментальных заданий.

Апробация материалов исследования осуществлялась через участие в конференциях, публикацию материалов исследования в научных журналах и презентацию на методических семинарах для учителей начальных классов по внедрению новых стандартов начального образования.

Публикация результатов диссертации: Основное содержание диссертации опубликовано в 19 статьях, в том числе 10 статей в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан и Министерства образования и науки Российской Федерации.

Структура работы. Диссертационная работа состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы. Общий объем диссертации составляет 218 страницы компьютерного текста.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Введение диссертации раскрывает общее состояние и актуальность темы исследования, обосновывает цель, объект, предмет, гипотезу и задачи исследования, обосновывает новизну исследования, его теоретическую и практическую значимость, а также основные положения, предлагаемые для защиты.

Первая глава диссертации «**Теоретико-методологические основы формирования исследовательских компетенций учащихся начальных**

классов в процессе выполнения домашних экспериментальных заданий по природоведению» состоит из двух параграфов.

В первом параграфе «Методика развития исследовательских и экспериментальных компетенций учащихся начальных классов в процессе домашних экспериментов по природоведению» анализируется история и общие вопросы педагогики и психологии в области развития умений и навыков, а также исследовательские компетенции учащихся начальных классов, посвящение самостоятельной внеучебной и внеклассной деятельности, особенно домашним экспериментам, раскрываются основные закономерности и условия, а также основы для формирования исследовательских компетенций.

Анализ психолого-педагогической литературы показал, что проблема формирования экспериментально-исследовательских компетенций, факторов, условий, их развитие, которая не является новой в педагогике, имеет давнюю историю, а ее изучение и рассмотрение необходимо и своевременно, имеет актуальное значение, социальный характер и был предметом изучения и исследования многих ученых - педагогов и психологов (С. Акрамов, П. П. Блонский, Д. Богоявленская, Л. И. Божович, В. П. Вахтеров, В. В. Давыдов, П. Ф. Каптерев, А. В. Леонтович, А. Н. Леонтьев, И. Ю. Лернер, М. И. Лисина, М. И. Махмутов, А.С. Обухов, А.Н. Подьяков, А.И.Савенков, М.Н. Скаткин, А. Маслоу, Торндайк).

Мы пришли к выводу, что формирование исследовательских навыков и компетенций следует целенаправленно начинать в раннем учебном возрасте, потому что в этот период легче и эффективнее влиять на интеллектуальное пространство личности ребёнка. В этот период у детей проявляется большой интерес к предметам и событиям, что отражается в их учебной деятельности и попытках самостоятельно расширить своё мировоззрение, а также в их когнитивных потребностях в приобретении знаний, навыков и способностей.

Следует отметить важность понимания и различения понятий «исследовательское поведение», «исследовательская деятельность», «исследовательские умения», «исследовательские навыки» и «исследовательская компетентность».

В процессе исследования эти концепции изучались по отношению друг к другу. Основываясь на исследовательском поведении, потребности в новой информации и новых впечатлениях, знаниях, являющихся результатом деятельности, Л.И. Божович считал их основными естественными потребностями ребёнка. В.А. Подьяков и А.С. Обухов называли исследовательское поведение наиболее продуктивной формой реакции на неопределённость. Творческий характер исследовательского поведения становится более ясным в исследовательской деятельности.

Анализ психолого-педагогической литературы позволил выделить следующие мотивирующие **факторы** исследовательского поведения:

- 1) новизна объекта исследования и состояние исследования;

2) сложность (при выборе темы исследования следует учитывать уровень сложности исследования по отношению к возрасту, физиологическим и психологическим характеристикам ребёнка, так как слишком простая тема снижает интерес, а очень сложная тема подавляет любое интерес ребёнка);

3) неопределённость (необычность);

4) противоречия в информации (отрицание или противоречие информационных компонентов).

Таким образом, исследовательское поведение определялось как поведение, которому способствовала исследовательская деятельность и было сосредоточено на изучении неопределённых объектов и событий, новостей, развитии и противоречиях.

В этом отношении, мы согласны с выводами А.И. Савенкова, А.Н. Подьякова и А.Г.Иодко. Опираясь на их выводы, мы выделили исследование как особую форму познавательно-творческой деятельности, которая направлена на поиск источника проблемы и способов её решения, результатом чего является получение новых знаний об изучаемых объектах и явлениях.

Также одна из форм исследовательской деятельности - учебно-исследовательская деятельность, которая специально организуется и воспринимается как творческая деятельность ребёнка, ориентированная на получение новых субъективных знаний, структурированная как научное, целенаправленное, активное и обоснованное исследование. Результатом учебной и исследовательской деятельности ребёнка является формирование познавательной мотивации, новых способов ведения дел, исследовательских компетенций и личностного развития.

По мере возможности, было определено понятие «исследовательские умения». Это возможность осуществляет интеллектуальную и практическую деятельность, включающую в себя занятия, доступные для детей младшего учебного возраста, направленные на самостоятельный поиск ребёнком информации, и получение новых знаний.

На основе анализа научно-теоретических источников были выделены следующие критерии определения и оценки степени развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов:

- появление интереса ребёнка к исследовательской деятельности;

- готовность ребёнка к применению своих исследовательских навыков;

- демонстрация нестандартные деятельности в исследовательском процессе, что является основанием для оценки степени развития исследовательских компетенций (адаптивная, продуктивная, творческая).

Во втором параграфе «Роль домашних экспериментальных заданий по природоведению в формировании исследовательских компетенций учащихся начальных классов» определены условия формирования и развития исследовательских компетенций, структура самостоятельной учебной и исследовательской деятельности, организация и проведение

наблюдений и опытов дома, определены и обоснованы домашние экспериментальные задания для учащихся начальных классов.

В психолого-педагогической литературе методика формирования и развития учебно-исследовательских умений и навыков учащихся начальных классов разработана и обоснована с методологических и психологических позиций (П.П. Блонский, В.П. Вахтеров, В.В. Давыдов, Дж. Дьюи, П.Ф. Каптерев, А. Маслоу, Э. Пархерс, А.И. Савенков, А.Н. Подьяков, Н.Б. Шумакова, А.С. Обухов, В.И. Панов), организационно-структурных (Д.Б. Богоявленская, Г.Б. Ниязова, У.Б. Жексенбаева) и нормативно-ценностных (А.Б. Леонтьевич, В.И. Слободчиков, М.Д. Громов и др.) .

Несмотря на то, что была проделана большая работа по описанию и интерпретации характера и значения исследовательской деятельности учащихся, на должном уровне не изучены способы и средства развития исследовательских навыков у детей, необходимо изучить теоретические основы и методологические пути формирования и развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов.

Установлено, что теоретическая и методологическая значимость формирования и развития исследовательских умений учащихся начальных классов является одним из основных условий формирования их исследовательских компетенций. По этому поводу в научных исследованиях Л.С. Выготского, Д.Б. Эльконина, В.В. Давыдова есть очень четкое объяснение.

Одновременно было пересмотрено понятие «внеклассная деятельность», одной из элементов которой стало выполнение домашних экспериментальных заданий, как ключевого фактора развития исследовательских навыков, те значимой основной основы формирования и развития исследовательских компетенций. Внеклассная деятельность ребёнка в форме домашних экспериментов выступает интегрированной деятельностью ребёнка и учителя, в ходе которой ребёнок имеет возможность самостоятельно выбрать направление и тематику исследований, новые способы ведения дел, выбирает и обрабатывает изложение и презентацию результатов. В этом процессе учитель опираясь на свой профессиональный опыт должен создавать схему развития личности ребёнка так, чтобы в результате сформировалась полностью развитая и успешная личность в быстроразвивающемся обществе.

Принципы и функции внеклассной исследовательской деятельности в форме домашних экспериментов были разработаны, а их задачи были определены для каждого уровня начальной образования.

Предлагаемые теоретические положения основаны на анализе, теоретической и методологической разработке процесса формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в процессе внеклассной деятельности в форме домашних экспериментальных заданий.

Вторая глава диссертации «**Методические особенности формирования исследовательско-экспериментальных компетенций учащихся начальных классов в процессе выполнения домашних экспериментальных заданий по природоведению**», также состоит из двух параграфов.

В первом параграфе «**Методы формирования исследовательско-экспериментальных компетенций учащихся начальных классов в процессе выполнения домашних экспериментов по природоведению**» описаны и разработаны способы организации самостоятельной домашней учебной деятельности в форме экспериментов и наблюдений, разработано модель и определены пути анализа уровня развития компетенций в следующих направлениях: организационно-практическое, исследовательское, информационное и рефлексивное.

Установлено, что самостоятельная экспериментальная работа учащихся начальных классов в домашних условиях играет важную роль в формировании у них познавательного интереса к окружающему миру, выполнении различных упражнений, является этапом получения знаний, приводит к развитию мышления, творческих способностей, навыков и умений.

Проведение экспериментов и наблюдений в домашних условиях является дополнительным и подкрепляющим элементом для всех типов теоретической и практической учебной деятельности в классе. Поэтому, учителя начальных классов должны планировать свою работу таким образом, чтобы проведение каждой темы сочеталось с теоретической и практической работой. Ни одна тема не должна преподноситься учащимся начальных классов чисто теоретически, и никакая учебная деятельность в области естественных наук не должна осуществляться без изучения научной теории и её проверки.

Только в случае умелого сочетания теории и практической деятельности и связи практической деятельности ребёнка с научной теорией могут быть достигнуты необходимые образовательные результаты, которые современное общество привносит в систему образования.

В работе глубоко раскрыты и проанализированы когнитивное любопытство и творческое любопытство. Показана их роль в исследуемом процессе.

Так как учитель не может полностью влиять на познавательные стимулы и личные потребности ребёнка за короткий период традиционных уроков, необходимо уделять больше внимания учебным пособиям, используя потенциал внеклассных учебных занятий.

При развитии познавательного интереса учащихся начальных классов в процессе самостоятельной домашней экспериментальной работы важно учитывать его внешние и внутренние факторы.

Интересны и грамотно подобранные учебные материалы, которые являются источником новых знаний для ребёнка, удивляют его, побуждая к поиску новых научных знаний и открытий. Среди познавательных характеристик ребёнка хорошо видны его активность,

активное стремление к выполнению действий и деятельности, которая осуществляется под влиянием любопытства в целом.

В некоторых случаях эффективность практических форм обучения преобладает над обычными уроками (наблюдение за демонстрацией учителя, лабораторное экспериментирование под руководством учителя, подготовка и ответы на задания в форме экспериментов и наблюдений, проводимых учениками по указанию учителя дома, краткосрочные и долгосрочные фенологические наблюдения, наблюдения за природными явлениями и др).

Во время демонстрационного эксперимента в классе время ограничено одним условным часом, а основная деятельность выполняется преподавателем или одним-двумя учениками в спешке, что не позволяет ученикам получить необходимые глубокие знания и понимание.

Данные исследования показали, что почти все учащиеся начальных классов заинтересованы в проведении экспериментальной деятельности, предъявляют предположения, а иногда и в открытом предложении знания, полученные от учителя на уроке, и проверенные на практике.

Результаты диагностики оценивались по следующим критериям:

- интерес ребёнка к исследовательской деятельности;
- приобретение исследовательских навыков и подготовка к их использованию;
- проявлять инициативу и использование различных нестандартных способов решения проблемы;
- продемонстрировать независимость в поисковой и исследовательской деятельности. «Озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносӣ ҳамчун воситаи шавқмандгардони хонандаи хурдсол ба фанҳои табиӣ ва дар озмоиши педагогӣ санҷидани самаранокии он».

Второй параграф «Домашний эксперимент по природоведению как средство мотивации ученика начального класса к изучению естественных предметов и проверка его эффективности в педагогическом эксперименте» полностью посвящён анализу, синтезу, сравнению и обобщению результатов педагогического эксперимента. На первом этапе нашего исследования основной целью было вызвать у учащихся начальных классов интерес к новому познавательному виду деятельности - исследованию. Для достижения этой цели мы использовали экскурсии, создание коллекций и проведения специальных игр. Целью второго этапа было создание условий для приобретения учащимся младшего возраста обучения базовых навыков исследовательского характера (поисковых, организационно-практических, информационных и рефлексивных). На этом этапе мы сосредоточились на проведении исследовательских работ игрового характера и использовали проектные методы. На третьем этапе нашей основной задачей была проверка эффективности процесса развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов в условиях выполнения самостоятельных

домашних экспериментальных заданий и использования их результатов в различных и неопределённых ситуациях.

Результаты нашего предварительного анализа показали, что развитие исследовательских компетенций у учащихся начальных классов в начале исследования было очень низким (в первых классах, уровень адаптации в экспериментальных группах составил - 22%, а в контрольных группах - 21%).

Чтобы ускорить процесс развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов, мы начали свою деятельность с первых дней обучения в первом классе, так как, согласно нашей теории, процесс приобретения компетенций является постепенным и положительно влияет на другие образовательные виды деятельности

Исследовательские навыки, сформированные во время внеклассной деятельности в форме домашних экспериментов, в дальнейшем использовались в учебном процессе, о чем свидетельствуют результаты чтения первоклассников. Знакомство с книгами как источником различного рода информации начинается во второй половине учебного года. Домашние исследовательские эксперименты, как форма внеклассной работы помогли учащимся обратиться к книге, как к основному источнику знаний.

Умеющие читать ученики, из учебника природоведение и рекомендаций, которые мы подготовили в виде словаря, достали необходимую информацию и объясняли ее своим друзьям, еще не освоившим должным образом навыки чтения и письма. С учениками, которые еще не умели читать, дополнительная работа проводилась с картинками и иллюстрациями. Такой способ работы мотивировал учеников, которые в тот момент не умели читать, и ускорил процесс овладения навыками чтения. Показатели навыков чтения первоклассников в экспериментальных группах являются тому подтверждением (Таблица 1).

Умение чтения	Контрольные группы	Экспериментальные группы
Низкая	21%	3%
Средняя	62%	73%
Высокая	17%	24%

Таблица 1. Показатели умение и навыков чтения у первоклассников экспериментальных и контрольных групп.

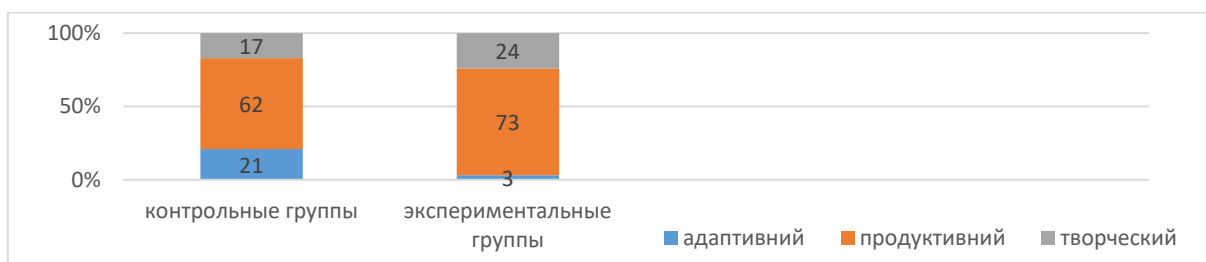

Диаграмма 1. Показатели уровня умения и навыков чтения в контрольных и экспериментальных группах в %

В контрольных группах показатель навыков чтения был существенно ниже по сравнению с экспериментальными группами. Результаты развивающих игр по количеству участников контрольных групп составили 1:3. Первое и второе места заняли экспериментальные группы.

Также было замечено, что к концу учебного года у первоклассников экспериментальных групп увеличилась динамика познавательного развития, значительно увеличилось количество учащихся, с энтузиазмом приобщившихся к экспериментальной деятельности дома. Если в начале учебного года численность групп составляла 250 человек, то в конце года это число достигло 304 человек.

В результате реализации запланированной нами исследовательской программы также возросли личностные, предметные и надпредметные качества учащихся. К надпредметным качествам относится универсальная (познавательная, циклическая, коммуникативная) деятельность учеников, обеспечивающая формирование ключевых компетенций, в том числе исследовательских направленных на приобретение новых знаний.

В результате наблюдения за учебной деятельностью учащихся отмечено, что учащиеся экспериментальных групп легче общаются с учителем, правильнее оценивают свою работу и своих друзей, чем учеников контрольных групп, больше используют книгу в целях получить знания и информацию. В процессе учебных вопросов и заданий они проявляют инициативу в решении проблемы, догадываются и выдвигают гипотезы. Навык наблюдения позволяет детям самостоятельно находить и рассматривать, сравнивать, анализировать и составлять признаки и значимости наблюдаемого объекта в природе, без практической помощи учителя. При создании творческих задач, которые являются одним из элементов экспериментальной деятельности дома, разнообразие действий учащихся экспериментальных групп было качественно и количественно выше, чем у контрольных групп. Они также проявили высокую самостоятельность при выполнении учебных задач. При выполнении математической задачи, которая была дана учащимся по расчету площади в начале учебного года, 72% из 295 учеников экспериментальной группы и 74% из 312 учеников контрольной группы обратились к учителю за помощью. В конце года 34% из 305 учащихся экспериментальной группы и 68% из 308 учащихся контрольной группы обратились к учителю за помощью в выполнении достаточно сложной задачи, которая заключалась в вычислении объема куба. После реализации программы формирования и развития исследовательских навыков у первоклассников была проведена повторная проверка сформированности исследовательских навыков с использованием ранее использованных методов. Показатели повторной диагностики мы представляем в таблице 2 и 3 и в диаграмме 2.

Уровень формирования умения	Исследовательские компетенции			
	Организационно-практические	Поисковые	Информативные	Рефлексивные
Адаптивный	23%	31%	27%	26%
Продуктивный	58%	57%	59%	56%
Творческий	19%	12%	14%	18%

Таблица 2. Результат повторной диагностики уровня формирования исследовательских компетенций в экспериментальных классах

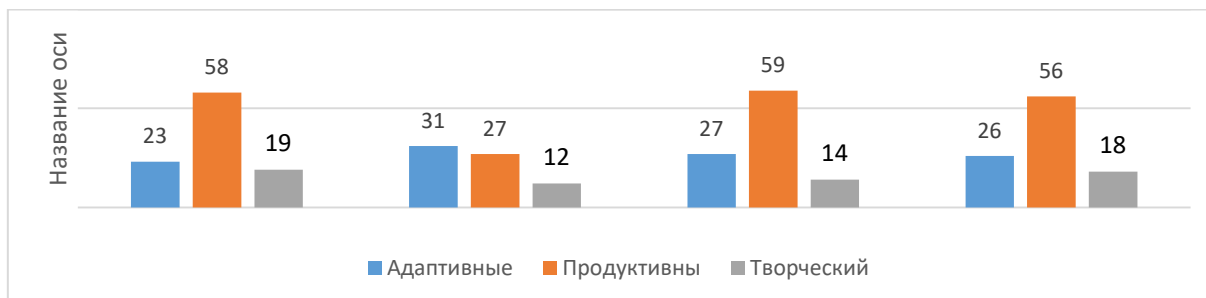

Диаграмма 2. Формирования компетенции в экспериментальных группах в конце первого класса в %

Уровень формирования умения	Исследовательские компетенции			
	Организационно-практические	Поисковые	Информативные	Рефлексивные
Адаптивный	46%	49%	44%	46%
Продуктивный	54%	51%	56%	54%
Творческий	-	-	-	-

Таблица 3. Результат повторной диагностики уровня формирования исследовательских компетенций в контрольных классах

Результаты диагностического исследования по окончании нашего эксперимента показали, что в экспериментальных группах показатель уровня развития исследовательских навыков выше. С целью подтверждения эффективности специальной тренировки по развитию исследовательских навыков у первоклассников проведем сравнительный анализ результатов диагностики в экспериментальных группах до и после эксперимента как в виде таблицы (Таблица 4).

Уровень формирования компетенций	Исследовательские компетенции							
	Организационно-практические		Поисковые		Информативные		Рефлексивные	
	До	После	До	После	До	После	До	После
Адаптивный	58%	23%	58%	31	59%	27%	58%	26%
Продуктивный	42%	58%	42%	57%	41%	59%	41%	56%
Творческий	-	19%	-	12%	-	14%	1%	18%

Таблица 4. Результат сравнительной диагностики уровня формирования исследовательских компетенций в экспериментальных группах

Результаты диагностики показали, что показатели уровня продуктивности навыков учеников экспериментальных групп значительно возросли. В экспериментальных группах появление

показателя уровня исследовательско-творческих умений свидетельствовало об эффективности целенаправленно разработанных занятий. Это наше пилотное исследование продолжилось с учащимися 2, 3 и 4 классов. Для этого мы разработали план тем для вторых - четвертых классов. В результате учащиеся экспериментальных групп приняли участие в районных олимпиадах по естествознанию и заняли призовые места.

Рассматриваем на результаты анализа процесса эксперимента проводимого с первого до четвертого класса. Результаты эксперимента формирующего умений и навыков и исследовательских компетенций, который проводилась в четвертом классе в контрольных и экспериментальных группах, показало высокий уровень сформированности умений и навыков и исследовательских компетенций.

Если к концу первого класса исследовательские умение и навыки учащихся экспериментальных групп находились на адаптивно-продуктивном уровне, то к концу четвертого класса большинство склонялось к продуктивно-творческому уровню, а число учеников, уровень формирование компетентности которых находился на адаптивном уровне, было равно нулю, и только 3% учащихся имели рефлексивные умения на адаптивном уровне.

Уровень формирования компетенции	Исследовательские компетенции			
	Организационно-практические	Поисковые	Информативные	Рефлексивные
Адаптивный	30%	29%	21%	26%
Продуктивный	65%	63%	73%	69%
Творческий	5%	8%	6%	5%

Таблица 5. Уровень формирования исследовательских компетенций у учащихся 4 классов в контрольных классах

Диаграмма 3. Результаты повторной диагностики уровня сформирования исследовательских компетенций в контрольных группах в 4 классе

Уровень формирования компетенции	Исследовательские компетенции			
	Организационно-практические	Поисковые	Информативные	Рефлексивные
Адаптивный	-	-	-	3%
Продуктивный	51%	53%	63%	62%
Творческий	49%	47%	37%	39%

Таблица 6. Результаты повторной диагностики уровня формирования исследовательских компетенций в экспериментальных группах в 4 классе

Диаграмма 4. Результаты повторной диагностики уровня формирования исследовательских компетенций в экспериментальных классах в 4 классе

Организация и внедрение модели поэтапного подхода к развитию исследовательских компетенций у учащихся, трансформировали деятельность детей с опоры на готовые материалы и поддержку учителя в комплексную интеллектуальную самостоятельную деятельность, от регулирования учителя или взрослых до саморегуляции своей познавательной деятельности. Реализация разработанной модели процесса развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов при использовании самостоятельных домашних экспериментов дала хорошие результаты. К такому выводу мы пришли по результатам окончательного анализа нашего проведенного исследования. Таким образом, уровень развития исследовательских компетенций на уровне продуктивности в экспериментальных группах увеличился с 21% до 60%, соответственно, этот показатель в контрольных группах колебался от 22% до 26%.

Таким образом, модель процесса формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в процессе организации и проведение домашних экспериментов показали, что они имеют огромную учебную и воспитательную значение и систематическое использование их дает возможность, повышает интерес ученика начальных классов к естественным предметам. Этот процесс ускоряет к достижению основных целей системы образования, повлияет на процесс выбора профессии ученика с раннего возраста, и содействует на реализацию планов Правительства Республики Таджикистан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализ теоретических исследований и полученных сведений при проведенных педагогического эксперимента, мы пришли к выводу, что основной результат формирование и развитие исследовательских умений и навыков, в конечном итоге приводят к формированию исследовательских компетенций, и мы считаем, что реализация практических и интеллектуальных деятельности с использованием специальных исследовательских путей и методов, которые доступны ребёнку для самостоятельного приобретения новых знаний, являются процессами формирующие исследовательские компетенции.

Анализ теоретических исследований и данных полученных в результате эксперимента нашего исследования, позволило нам определить следующие уровни формирования исследовательских компетенций:

адаптивный (низкий) - проявляющий неустойчивый интерес к экспериментально-исследовательской деятельности, испытывающий трудности на каждом этапе экспериментальной деятельности, выполняет работу только с помощью учителя; продуктивный (средняя) - проявляющий интерес к деятельности, формирование некоторых исследовательских умений и навыков, позволяющих проводить под руководством учителя отдельные исследовательские эксперименты, проявлять инициативу в выборе темы, самостоятельно представлять результаты своей деятельности; творческий (высокий) – проявление высокой внутренней мотивации к осуществлению экспериментально-исследовательской деятельности, полное формирование исследовательских компетенции характерных для возраста младшего школьника, проявление оригинальности в исполнении деятельности, поиске необычных способов решения задачи.

Для развития исследовательских компетенций учащихся начальных классов и систематического вовлечения их в исследовательскую деятельность, необходимо разработать и моделировать способы, средства и критерии оценки компетенций, приобретаемых младшими учащимися.

Формирование исследовательских компетенций в нашем исследовании, представлено с использованием самостоятельных домашних экспериментов, в качестве специального инструмента в процессе обучения, при неразрывном сотрудничестве учителя и ученика, с упором на самостоятельность ребёнка, что обеспечивает свободный выбор направления и тематики. При этом ребёнок самостоятельно ищет разные способы решения задачи и представляет результаты своей работы разными способами, в процессе чего путь личностного развития может быть мягко сглажен на основе его жизненного опыта.

Проведение учебных экспериментов по природоведению дома является частью деятельности осуществляемое учебными программами начального образования в соответствии с новыми образовательными стандартами, которые требуют учёта самостоятельности и индивидуальных особенности учащегося, и прежде всего, считается укрепляющим направлением для развития личности в образовательных программах.

Потенциал самостоятельных экспериментально-исследовательской деятельности в домашних условиях отражается в формировании исследовательских компетенций младшего школьника в тесном сотрудничестве между учителем и учеником, что даёт ребёнку возможность самостоятельно выбрать тему и проблему исследования, в процессе которого ученику дается возможность: яснее демонстрировать познавательные инициативы и способности решать исследовательские задачи; самостоятельно искать разные направления деятельности и разные нестандартные способы решения проблемы; разработать путь личностного развития с учётом психологических особенностей личности; осуществлять различные формы деятельности в решении поставленных

задач; разнообразить и сделать интересным содержание обучения своими достижениями и мотивировать своих сверстников на исследования и эксперименты.

С целью более конкретного выяснения сущности самостоятельной экспериментально-исследовательской деятельности в домашних условиях, мы выявили следующие принципы: принцип свободного выбора; принцип объективной достоверности; принцип сотрудничества; принцип психологического комфорта.

Формирование исследовательских компетенций младших учеников при применении самостоятельных экспериментов в домашних условиях, оно должно проходить поэтапно, от простого к сложному, и на каждом этапе у ребёнка возрастает самостоятельность и расширяется поле деятельности. На каждом этапе ребёнок должен «открывать» что-то новое, очень интересное для него, и открывать новую исследовательскую задачу.

Предложения и рекомендации: По результатам исследования считаем необходимым дать следующие рекомендации учителям начальных классов, специалистам в области дополнительного образования, студентам педагогических колледжей и вузов, готовящих специалистов для учреждений начальных образовательных учреждений, родителям и людям, равнодушным к светлому будущему детей и подростков.

1. Реализация компетентного подхода к образованию, в условиях серьезных проблем в современной системе образования и осложненные общественных отношений, является одним из основных путей выхода из кризисной ситуации и требует серьезного отношения со стороны специалистов в области образования к своей педагогической деятельности. Только ответственное отношение к образованию приводит к формированию компетентной личности. Исследовательские компетенции относятся к числу ключевых компетенций [2 - М; 3 - М].

2. Направит в учебную русло, и интегрировать внеклассной и внешкольной деятельности учащихся с учебной деятельностью, начиная с раннего возраста обучения, играет важную роль в достижении образовательных целей [1 - М; 4 - М; 7 - М; 11 - М; 18 - М].

3. Организация и проведение экспериментов и практико-лабораторных работ на уроках естествознания в современных условиях приобрели все большее значение и играют ключевую роль в формировании исследовательских компетенций младших школьников [1 - М; 7 - М; 8 - М; 10 - М; 11 - М].

4. Необходимо включить в содержание образования организацию самостоятельной работы по предмету естествознания в виде домашних экспериментов, а учебники предмета естествознания в большей степени нуждаются в обновлении [9 - М; 7 - М].

5. На этом этапе развития мышление ребенка больше опирается на наглядность, а наблюдения в природе происходят на основе его чувства любознательности. Организация наблюдения на природе дает

возможность направить внутреннюю энергию ребенка в ход обучения, что повышает эффективность формирования ее исследовательских компетенций [5 - М; 6 - М; 16 - М].

6. Большинство учителей начальных классов не осознают важность организации и проведения опытов и жалуются на отсутствие специальных методических указаний и экспериментального оборудования. Поэтому при отделах образования, институтах повышения квалификации, колледжах и университетах, готовящих специалистов для учреждений начального образования необходима организация специальных курсов повышения квалификации и разработать методические пособия [2 - М; 3 - М; 9 - М].

7. Исследовательская деятельность младших школьников происходит на основе их познавательного интереса и играет важную роль в формировании их ключевых компетенций. Поэтому необходимо повышать их познавательный интерес путем организации экспериментов на дому с целью развития исследовательских компетенций [8 - М; 11- М; 12 - М; 14 - М].

8. В ходе проведения экспериментов на дому младшие школьники подключают полученные знания к своей практической деятельности, с учетом ее результатов развивают ряд математических, коммуникативных, информационных и экономических навыков. Поэтому необходимо учитывать его экономические аспекты при организации наблюдения и домашних самостоятельных экспериментов, чтобы формировались их экономические компетенции [9 - М; 17 - М; 18 - М].

9. Формирование исследовательских компетенции младших школьников носит психологический характер, проходит поэтапно, продолжается на старших ступенях обучения и на протяжении всей жизни. Поэтому учителям необходимо следить за этим процессом во время обучения на начальном и последующих уровнях образования, и обогащать свой профессиональный опыт. Это позволяет ему сделать траекторий формирования исследовательских компетенций у младших школьников мягким и плавным [4 - М; 9 - М; 15 - М].

10. Организация и проведение домашних экспериментов не должны требовать чрезмерных затрат, а темы не должны быть сложными и скучными. Темы, следует постепенно усложнять, подбирать доступные принадлежности [8 - М; 10 - М].

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНЫ В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА:

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

[1-А] Табаров Д.Д. Ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқоти хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди гузаронидани таҷрибаҳои мустақилона дар хона аз фанни табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров // Паёми

донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2018. – № 5-2(77). – С. 66 - 69. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д. Формирование исследовательских компетенций учащихся младших классов в процессе проведения самостоятельных экспериментов дома по предмету «Естествознание» / Д. Д. Табаров // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2018. – № 5-2(77). – С. 66 - 69. ISSN 2219-5408)

[2-А] Табаров Д.Д. Баъзе проблемаҳои ташаккул додани салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар дарсҳои табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 1(1). – С. 128 - 129. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д. Некоторые проблемы развития исследовательских компетенций младших школьников на уроках естествознания / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов. // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2020. – № 1(1). – С. 128 - 129. ISSN 2219-5408)

[3-А] Табаров Д.Д. Баъзе проблемаҳои таълими салоҳиятнокӣ дар раванди таълими фанҳои табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, М. Гулова, Д.Т. Нуруллоева // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 2(2). – С. 27 - 32. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д. Некоторые проблемы компетентностного подхода в процессе обучения естественных наук / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, М. Гулова Д.Т. Нуруллоева // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2020. – № 2(2). – С. 27 - 32. ISSN 2219-5408)

[4-А] Табаров Д.Д. Пайгирӣ ва дастгирии психологии хонандагон дар марҳилаи гузариш аз синни кӯдакӣ ба синни наврасӣ / Д.Д. Табаров, З.Х. Кенчаева // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 3(3). – С. 122 - 127. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д.) Сопровождение и психологическая поддержка учащихся на этапе перехода от детства к подростковому возрасту / Д.Д. Табаров, З.Х. Кенджаева // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2020. – № 3(3). – С. 122 - 127. ISSN 2219-5408)

[5-А] Табаров Д.Д. Омилҳои ташаккулдиҳандаи тафаккур ва шахсияти хонандаи хурдсол дар раванди дарсҳои табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2020. – № 3(3). – С. 173 - 179. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д. Факторы формирования мышления и личности младшего школьника в процессе уроков естествознания / Д.Д. Табаров // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2020. – № 3(3). – С. 173 - 179. ISSN 2219-5408)

[6-А] Табаров Д.Д. Фаъолияти таҳқиқотии хонандагони хурдсол ва шароити инкишофдиҳии он / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2021. – № 3-4. – С. 92 - 99. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д. Исследовательская деятельность младших школьников и условия ее развития / Д.Д. Табаров // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2021. – № 3-4. – С. 92 - 99. ISSN 2219-5408)

[7-А] Табаров Д.Д. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба дарсҳои табиатшиносӣ дар синфҳои ибтидоӣ дар шароити гуманизатсияи таҳсилот / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2022. – № 3.

– С. 154 - 161. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д. Некоторые соображения по поводу уроков естествознания в начальных классах в условиях гуманизации образования / Д.Д. Табаров // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2022. – № 3. – С. 154 - 161. ISSN 2219-5408)

[8-А] Табаров Д.Д. Инкишофи фаъолияти маърифатии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди гузаронидани озмоишҳо аз фанни табиатшиносӣ / Д.Д. Табаров // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе – 2022. – № 3. – С. 193 - 161. ISSN 2219-5408 (Табаров Д.Д. Развитие познавательной деятельности учащихся младших классов в процессе проведения экспериментов по естественным наукам / Д.Д. Табаров // Вестник педагогического университета. – Душанбе – 2022. – № 3. – С. 193 - 161. ISSN 2219-5408)

[9-А] Табаров Д.Д. Проблемаи фаъолияти таҳқиқотӣ дар шароити муносибати босалоҳият ба таълим дар синфҳои ибтидоӣ / Д.Д. Табаров, Т.Б. Раҷабов, Ҷ. Мансурова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе – 2023. – № 8. – С. 271 - 277. ISSN 2074-1847 (Табаров Д.Д. Проблема исследовательской деятельности в условиях компетентного подхода к образованию в начальных классах / Д.Д. Табаров, Т.Б. Раҷабов, Дж. Мансурова // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе – 2023. – № 8. – С. 271 - 277. ISSN 2074-1847)

[10-А] Табаров Д.Д. Методикаи ташкил ва гузаронидани озмоишҳо дар дарсҳои табиатшиносӣ дар мавзӯи омӯзиши ҳосиятҳои об бо мақсади инкишоф додани фаъолияти маърифатии хонандагони хурдсол / Д.Д. Табаров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе – 2024. – № 2. – С. 261 - 268. ISSN 2074-1847 (Табаров Д.Д. Методика организации и проведения экспериментов на уроках естествознания по теме изучения свойств воды с целью развития познавательной деятельности младших школьников / Д.Д. Табаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе – 2024. – № 2. – С. 261 - 268. ISSN 2074-1847)

II. Статии, опублицованные в других журналах и сборниках:

[11-А] Табаров Д.Д. Асосҳои назариявӣ – методологии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои хурди мактабӣ дар рафти корҳои мустақилонаи беруназсинфӣ аз фанни табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, С.Р. Пирова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тамоили салоҳиятнокӣ дар раванди таълими фанҳои таҳассусии синфҳои ибтидоӣ». – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2019. – С. 211-216 (Табаров Д.Д. Теоретико-методологические основы формирования исследовательских компетенций учащихся младших классов школ в ходе внеклассной самостоятельной работы по предмету естествознание [Текст] / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, С.Р. Пирова // Материалы республиканской конференции на тему «Вопросы тенденции компетентности в процессе преподавания профильных предметов начальных классов». – Душанбе: Изд-во ТГПУ им. С. Айни, 2019. – С. 211-216).

[12-А] Табаров Д.Д. Рушди маҳорату малакаҳои озмоишӣ-таҳқиқотӣ омили асосии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол [Матн] / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, М.С. Шарипова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Масъалаҳои тамоили салоҳиятноки дар раванди таълими фанҳои таҳассусии синфҳои ибтидоӣ». – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2019. – С. 254-259 (Табаров Д.Д. Развитие экспериментально-исследовательских умений и навыков как основной фактор формирования исследовательских компетенции младших школьников [Текст] / Д.Д. Табаров, С.Ш. Алимов, М.С. Шарипова // Материалы республиканской конференции на тему «Вопросы тенденции компетентности в процессе преподавания профильных предметов начальных классов». – Душанбе: Изд-во ТГПУ им. С. Айни, 2019. – С. 254-259).

[13-А] Табаров Д.Д. Методикаи ташаккул додани салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар раванди дарси табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Таҳқиқи таълими тафриқа» бахшида ба 30-солагии таъсиси кафедраи «Методикаи таълими химия» дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни ва 80-солагии академик Убайд Зубайдов. – Душанбе, 2019. – С. 128-131 (Табаров Д.Д. Методика формирования исследовательских компетенций учащихся младших классов в ходе урока естествознания [Текст] / Д.Д. Табаров // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Исследование дифференцированного обучения» посвященной 30-летию кафедры «Методика обучения химии» в Таджикском государственном педагогическом университете имени С. Айни и 80-летию академика Убайда Зубайдова. – Душанбе, 2019. – С. 128-131).

[14-А] Табаров Д.Д. Фаъолияти таҳқиқотӣ ва нақши он дар ташаккули шахсияти кӯдак [Матн] / Д.Д. Табаров, Ш. Маматкулова // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳайати профессорон ва омӯзгорон бахшида ба 30-солагии истиқлолият ва 90-солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни таҳти унвонӣ «Оила ва фарҳанги оиладорӣ дар ҷомеаи муосир». – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2020. – С. 226-232 (Табаров Д.Д. Исследовательская деятельность и ее роль в формировании личности ребенка [Текст] / Д.Д. Табаров, Ш. Маматкулова // Материалы республиканской научно-практической конференции профессоров и преподавательского состава, посвященной 30-летию независимости и 90-летию Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни на тему «Семья и семейная культура в современном обществе». – Душанбе: Изд-во ТГПУ им. С. Айни, 2020. – С.226-232).

[15-А] Табаров Д.Д. Марҳилаҳои ташаккулёбӣ ва инкишофи салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол дар раванди корҳои мустақилона аз фанни табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии ҳайати профессорон ва

омӯзгорон бахшида ба 20-солаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040), 5500 солагии Саразми бостонӣ ва 700-солагии шоири барҷастаи тоҷик Камоли Хучандӣ. – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2020. – С. 32-35 (Табаров Д.Д. Этапы формирования и развития исследовательских компетенции младших школьников в процессе самостоятельной работы по естествознанию [Текст] / Д.Д. Табаров // Материалы республиканской научно-практической конференции профессоров и преподавательского состава, посвященной 20-летию изучения и развития естественнонаучных, точных и математических предметов в области науки и образования (2020-2040 годы), 5500-летию древней Саразма и 700-летию выдающегося таджикского поэта Камоли Худжанди. – Душанбе: Изд-во ТГПУ им. С. Айни, 2020. – С. 32-35).

[16-А] Табаров Д.Д. Ташкили мушоҳида дар табиат ва нақши он дар ташаккули шахсияти кӯдакони синни томақтабӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Материалы 1 Международной научно-практической интернет-конференции «Евразийское пространство в мировой цивилизации». – Нур-Султан, 2021. – С.56-59 (Табаров Д.Д. Организация наблюдения в природе и его роль в формировании личности дошкольников [Текст] / Д.Д. Табаров // Материалы 1 Международной научно-практической интернет-конференции «Евразийское пространство в мировой цивилизации» – Нур-Султан – 2021. С.56-59).

[17-А] Табаров Д.Д. Методикаи ташаккулдиҳии салоҳиятҳои иқтисодии мактаббачагони хурдсол дар дарсҳои табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Нақши Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи С. Айни дар тарбияи кадрҳои омӯзгорӣ ва рушди низоми маориф» бахшида ба 30 солагии Истиклоияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 90 солагии Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2021. – С. 238-244 (Табаров Д.Д. Методика формирования экономических компетенций младших школьников на уроках естествознания [Текст] / Д.Д. Табаров // Материалы международной научно-практической конференции на тему «Роль Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни в подготовки педагогических кадров и развития системы образования», посвященной 30-летию Государственной независимости Республики Таджикистан и 90-летию Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни. – Душанбе: Изд-во ТГПУ им. С. Айни, 2021. – С.238-244.

[18-А] Табаров Д.Д. Методикаи истифодаи корҳои беруназсинфӣ дар дарсҳои табиатшиносӣ [Матн] / Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи илмӣ-амали ҳайати профессору омӯзгорон, докторантону магистрантон ва донишҷӯёни ДДОТ ба номи С. Айни бахшида ба бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040), 30 солагии Истиклоияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 90 солагии Донишгоҳи давлатии

омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни ва ба ифтихори Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айни. – Душанбе: Матбааи ДДОТ ба номи С. Айни, 2021. – С. 115-117 (Табаров Д.Д. Методика применения внеклассной работы на уроках естествознания [Текст] / Д.Д. Табаров // Материалы научно-практической конференции профессоров и преподавателей, докторантов, магистрантов и студентов ДДОТ им. С. Айни посвященной 20-летию изучения и развития естественнонаучных, точных и математических дисциплин в сфере науки и образования (2020-2040 гг.), 30-летию Государственной независимости Республики Таджикистан, 90-летию Таджикского государственного педагогического университета имени С. Айни и в честь Героя Таджикистана Садриддина Айни. – Душанбе: Изд-во ТГПУ им. С. Айни, 2021. – С.115-117.

[19-А] Табаров Д.Д. Пиряхҳо хассостарин омили тағйирёбии иқлим [Матн] /Д.Д. Табаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назаривӣ бахшида ба «Оқилонаи истифодабарии табиат ва ҳифзи муҳити атроф дар шароити тағйирёбии иқлим». – Душанбе, 2023. – С. 85-92 (Табаров Д.Д. Ледники - наиболее чувствительный фактор изменения климата [Текст] / Д.Д. Табаров //Материалы республиканской научно-теоретической конференции, посвященной «Рациональному использованию природы и охрана окружающей среды в условиях изменения климата». – Душанбе, 2023. – С. 85-92).

АННОТАЦИЯ

диссертация номзоди Табаров Дилшод Давлатхучаевич, дар мавзуи «Ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони синфҳои ибтидоӣ мавриди ташкили озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълиму тарбия (13.02.00.01 – Назария ва методикаи таълими фанҳои табиӣ (таҳсилоти миёнаи умумӣ) (биология))

Калидвожаҳо: салоҳият, муносибати босалоҳият, салоҳияти таҳқиқотӣ, фаъолият, фаъолияти таҳқиқотӣ, хонандаи хурдсол, табиатшиносӣ, озмоиш, озмоиши хонагӣ.

Мақсади таҳқиқот - коркарди асоснокӣ назариявӣ амалии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони зинаи ибтидоии таҳсилот дар раванди таълими табиатшиносӣ ва корҳои беруназарсӣ, махсусан озмоиши хонагӣ аз табиатшиносӣ мебошад.

Объекти таҳқиқот - корҳои таълимӣ-тарбиявӣ дар раванди таълими табиатшиносӣ дар синфҳои ибтидоӣ.

Предмети таҳқиқот - тарзу воситаҳои самараноки ташкили озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносӣ, ки боиси ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотӣ мегарданд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот иборат аст, аз: мазмун ва мундариҷаи озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносии синфҳои ибтидоӣ аниқ ва дақиқ карда шуд; имкониятҳои озмоиши хонагӣ аз фанни табиатшиносии зинаи ибтидоии таҳсилот, ки боиси ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагони хурдсол мегардад, муайян гардиданд; роҳи усулҳои самараноки ташкили озмоишҳои хонагӣ аз табиатшиносӣ, ки боиси баландшавии сифати таълим мегарданд, ошкор гардид; роҳҳои методи пешниҳод гардида, ки ба шавқманд гардонидани хонандагони синфҳои ибтидоӣ ба фанҳои табиатшиносӣ нигаронида шудаанд, амалан санҷида шуд.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот. Пайгирии меъёрӣ-ташхисии раванди ташаккулёбии малакаҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол, ҳамчунин маҷмуи методҳои баҳогузори сатҳи ташаккулёбии салоҳиятҳо, ба омӯзгор имконият медиҳад, ки дараҷаи маълумотгирии хонандаро ташхис, коркард ва амалӣ намуда, масири рушди бонизоми кӯдакро таҳия ва амалӣ намояд. Натиҷаҳои ба даст омадаро метавонанд омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ бо таври васеъ истифода намоянд ва барои ҳустани роҳҳои нави ҳалли мушкилоти педагогии ташаккулёбии салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандаи хурдсол дар шароити фаъолиятҳои беруназарсӣ ва озмоишҳои хонагӣ, дар фаъолиятҳои амалии таҳсилоти ибтидоии муосир асос намоянд.

АННОТАЦИЯ

диссертации Табарова Дилшода Давлатужаевича на тему «Формирование исследовательских компетенций учащихся начальных классов при выполнении домашних экспериментов по природоведению» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по

специальности 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (13.00.02.01 – теория и методика обучения естественных предметов (общее среднее образование) (биология))

Ключевые слова: компетентность, компетентный подход, исследовательская компетентность, деятельность, исследовательская деятельность, ученик, природоведение, эксперимент, домашний эксперимент.

Целью исследования является - теоретическая и практическая разработка и обоснование процесса формирования исследовательских компетенций учащихся начальных классов в процессе организации обучения природоведения в школе и внеклассной деятельности, особенно домашнего эксперимента по.

Объект исследования - учебно-воспитательная деятельность в процессе преподавания природоведения в начальных классах.

Предмет исследования - эффективные способы и средства организации естественнонаучных домашних экспериментов, которые приводят к формированию исследовательских компетенций.

Научная новизна исследования: разработано и уточнено содержание домашнего эксперимента по предмету природоведения начальных классов; определены возможности домашних экспериментов по естественным наукам на начальном этапе образования, которые приводят к формированию исследовательских умений младших школьников; выявлены эффективные пути и методы организации домашних испытаний по естественным наукам, которые приводят к повышению качества образования. Предложенные методические приемы, направленные на заинтересовывание младших школьников естественными науками, практически апробированы.

Практическая значимость результатов исследования. Нормативно-диагностический мониторинг процесса формирования исследовательских умений младшего школьника, а также комплекс методов оценки уровня сформированности компетентности позволяют преподавателю диагностировать, обрабатывать и реализовывать образованиЕ ученика, разрабатывать и реализовывать траекторию планомерного развития ребенка. Полученные результаты могут быть широко использованы педагогами начальных образовательных учреждений, педагогами учреждений дополнительного образования и могут быть положены в основу поиска новых путей решения педагогических задач формирования исследовательских компетенций младшего школьника в условиях внеклассной деятельности и домашних эспериментов в практической деятельности современного начального образования.

ANNOTATION

candidate's dissertation by Tabarov Dilshod Davlatuzhaevich, on the topic "Formation of research competencies of primary school pupils during the performing home experiments in natural science", for the academic degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.02 - theory and

methodology of education and training (13.00.02.01) - theory and methodology of education and training of natural sciences (secondary general education) (biology)

Key words: competence, competent approach, research competence, activity, research activity, pupil, natural science, experiment, home experiment.

The purpose of the study is - theoretical and practical development and justification of the process of formation of research competencies of primary school pupils in the process of teaching natural science at school and extracurricular activities, especially home experiment in natural science.

Object of research - educational activities in the process of teaching natural science in primary school.

Subject of research - effective ways and means of organizing natural science experiments at home, which lead to the formation of research competencies.

The scientific novelties of the research include: the content of a home experiment in the subject of primary school natural science has been developed and clarified; the possibilities of home experiments in natural sciences at the primary level of education have been identified, which lead to the formation of research skills in primary school pupils; effective ways and methods of organizing home tests in natural sciences have been identified, which lead to improved quality of education; The proposed methodological techniques aimed at getting primary school pupils interested in the natural sciences were practically tested.

Practical significance of the research results. Regulatory and diagnostic monitoring of the process of developing the research skills of a primary school pupil, as well as a set of methods for assessing the level of competence development, allows the teacher to diagnose, process and implement the pupil's education, develop and implement the trajectory of the child's planned development. The results obtained can be widely used by teachers of primary school, teachers of additional education institutions and can form the basis for the search for new ways to solve pedagogical problems of developing the research competencies of a junior schoolchild in extracurricular activities and home experiments in the practical activities of modern primary school education.